

СТЕНОГРАМА

круглого столу на тему: "Напрацювання Національної стратегії відновлення справедливості та миру на окупованих територіях. Посилення спроможності судової системи та механізми запобігання внутрішнього конфлікту в умовах збройної агресії Російської Федерації".

11 червня 2018 року

Веде засідання Голова Комітету з питань прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин НЕМИРЯ Г.М.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Шановні колеги! Мені... *(Не чути)* ...заступник міністра юстиції, але ми вже чекаємо десь більше 10 хвилин, і ви знаєте, що відкладене правосуддя – *delayed justice is no justice*. Ми не будемо чекати занадто багато на заступника міністра юстиції.

І я хочу від імені Комітету Верховної Ради України з питань прав людини, національних менших і міжнаціональних відносин привітати всіх шановних колег, запрошених для участі у нашому круглому столі на дуже важливу тему, яка звучить так: "Напрацювання Національної стратегії відновлення справедливості та миру на окупованих територіях. Посилення спроможності судової системи та механізми запобігання внутрішнього конфлікту в умовах збройної агресії Російської Федерації".

Цей круглий стіл відбувається за сприяння Міжнародного фонду "Відродження". Чи є представники Міжнародного фонду "Відродження"? Якщо немає, то... Є! Бачу. Міжнародного фонду "Відродження", "Ініціативи..." (Peaceful Change initiative). Хочу привітати наших колег, ми з ними співпрацюємо вже не перший раз. Я думаю, що це вже десь п'ятий такий захід, який ми разом проводимо. І за підтримки британського уряду УК.....

Хочу подякувати посольство Великої Британії за підтримку нашого заходу.

Також мені дуже приємно, що в нашому круглому столі беруть участь мої колеги народні депутати. Зараз я бачу колегу Ігоря Лапіна, ще мають підійти Мустафа Джемільєв, Сергій Тарута, можливо, деякі інші, ми будемо їх вітати тут.

І також я хочу відзначити і привітати присутність тут на нашому круглому столі Євгена Кириловича Марчука, який постійно бере участь, і без його участі такі б заходи були б набагато менш цінними, оскільки він приносить практичне знання того, що відбувається в рамках тристоронньої контактної групи і робочих груп.

Також я хочу привітати, я давно не бачив Олександра Олександровича Мороза на нашому заході. І я вважаю, що це також важливо відзначити. І, безумовно, наших колег, які, зокрема, представляють Раду Європи: Посол Мортен Енберг – Голова Офісу Ради Європи в Україні (по праву руку від мене) і Посол Вайдотас Верба – координатор проектів ОБСЄ в Україні, які також беруть участь.

Я хочу також представити координатора сьогоднішнього заходу тут більшість з вас її знають Тетяну Перченко. Я хочу подякувати секретаріату Комітету з прав людини Володимира Павловича Сімона, всіх колег, помічників, без допомоги сприяння яких наш круглий стіл не міг би можливим.

Маю також оголосити, що у нас ведеться пряма трансляція нашого круглого столу, і потім це буде доступно в запису, каналом "Рада". І також я бачу тут присутні інші медіа, зокрема, телевізійні, будемо раді якомога ширшому висвітленню дискусії, яка буде відбуватися.

Я хочу наголосити, що здійснюється синхронний переклад, і в кого немає навушників, вони можуть до наших технічних працівників звернутись для того, щоб чути колег, які будуть говорити відповідно українською або англійською мовами.

І хочу після організаційних оголошень також звернути увагу на час, коли відбувається наш круглий стіл. Ми вже так звикли говорити, що там

другий, третій, але вже 4 роки триває війна і війна, яку... коли вона починалася, мало хто називав війною. Ми знаємо, що навіть до останнього вона мала навіть офіційне визначення як "антитерористична операція". Зараз вона по-іншому називається. За цей час, і це треба нагадувати, я хочу нагадати всім присутнім, за ці 4 роки вбито більше 10 тисяч людей, в тому числі 223 дитини (це лише те, що офіційно, останні дані, які у нас є), майже 30 тисяч поранених. Щонайменше, 1 тисяча 300 людей вважаються зниклими безвісті. Майже 2 мільйони наших громадян є біженцями у власній країні, вимушеними переселенцями або, як їх ще називають, внутрішньо переміщеними особами.

За цей час Україна стала найбільш замінованою, якщо можна так висловитися, країною у світі.

Хочу також нагадати, що 2017 року Спеціальна моніторингова місія ОБСЄ зафіксувала 401 тисячу 336 випадків порушення режиму припинення вогню на Донбасі. Я хочу повторити, в 2017 році було зафіксовано Спеціальною моніторинговою місією ОБСЄ 401 тисячу 336 випадків порушення режиму припинення вогню на Донбасі. Це майже на 100 тисяч більше, ніж у 2016 році. Є статистика, я просто, за браком часу, не буду повторювати, але просто скажу, що зруйновано сотні шкіл, дитячих садків, лікарень, більше 400 кілометрів державного кордону не контролюється Україною.

Лише цих цифр в одному параграфі в кількох реченнях достатньо, щоби, я думаю, погодити з тим, що час припинити робити вигляд, що рухатися за інерцією – це шлях до миру. І як комітет розуміє мету організаційну, організаційний принцип наших дискусій, які вже не перші, це намагатися на рівні, який нижче політико-дипломатичного рівня, не є таким дипломатичним офіційним мейнстрімом, а нижче цього рівня. На рівні суспільному, на рівні, який має справи з щоденними проблемами, подивитися, що можна зробити, щоб в той час, коли ми спостерігаємо за стагнацією, на жаль, Мінського процесу, в той же час і концептуально

всередині в самій Україні на рівні тих, хто приймає рішення, і на рівні тих, хто потім ці рішення буде виконувати; але також і на рівні тих наших громадян, які зараз вимушені жити в умовах, де неprisутня українська влада, щоб для них також було зрозуміло, а як бачиться тут з Києва не лише врегулювання конфлікту, а й постконфліктний період, чого варто очікувати, чого не варто очікувати. І це дуже важливий елемент, який часто-густо недооцінюється, особливо за риторикою щоденних зведень з лінії зіткнення або з фронту, як, можливо, краще говорити.

І безумовно, що ми маємо бути свідомими, що війни, як правило, вони не вирішують проблеми, вони поглиблюють або створюють нові проблеми. І війни залишають нам складне, але необхідне завдання примирення. Я думаю, що реінтеграція і відбудова Донбасу має стати символом миру і примирення, а не помсти і ненависті. І хочу повторити це ще раз: реінтеграція і відбудова Донбасу має стати символом примирення і миру, а не помсти і ненависті.

І я сподіваюся, що наша сьогоднішня дискусія допоможе нам рухатися в цьому напрямку, обговорюючи питання перехідного правосуддя, механізми запобігання виникненню і, можливо, поглиблення внутрішнього конфлікту, спроможність судової системи забезпечувати правосуддя і, безумовно, окремі елементи перехідного правосуддя. Відомо, що вже напрацьовано на різному рівні кілька варіантів проектів закону, які мають різні назви. Безумовно, Верховна Рада, я сподіваюся, коли буде готова, до цього перейде. Але дуже важливо, щоб рішення приймалося не на злобу дня або не під якусь дату, а із чітким усвідомленням наслідків прийняття того чи іншого рішення. З цим я хочу закінчити.

Прийшов заступник міністра юстиції, якого нам обіцяли? Бачите: *delayed justice is no justice*, – я хочу знову це повторити.

І хочу з цим передати слово моєму колезі і доброму другу послу Мортена Енбергу – голові Офісу Ради Європи в Україні.

ЕНБЕРГ М. Дуже вам дякую, пане Немиря.

Шановні народні депутати, шановний пане посол, шановні колеги, дуже приємно бути з вами тут сьогодні.

Спочатку з мого боку маленьке уточнення, Офіс Ради Європи в Україні – ми не працюємо на непідконтрольних територіях України, ми не маємо для цього мандату. Ми, звичайно, працюємо все-таки із наслідками, цим, що відбувається на сході. І про це я би хотів трошечки говорити. Ми працюємо в Україні згідно із Планом дій між урядом України та Радою Європи. Цей Новий План дій, він був підтверджений Комітетом Міністрів в Страсбурзі в лютому в цьому році. І в цьому Плані дій є декілька компонентів, які стосуються те, що ми будемо... про те, що ми будемо говорити сьогодні. Ми працюємо тісно з МінТОТ, пан Тука, це щодо переселенців. Ми намагаємося зробити так, що всі переселенці мають такі самі права, як вся інші українці, сходні, звичайно, зі стандартами Ради Європи з Конвенцією прав людини.

У нас також є проект щодо виборців, це також важливо, важливий компонент цього дебату сьогоднішнього. Також є інші проекти, наприклад, один проект, який є, який стосується насильства проти жінок. Це також, на жаль, один наслідок цього конфлікту це декілька таких компонентів з якими ми працюємо, які, я думаю, є релевантними для сьогоднішньої дискусії. Для мене всі ваші виступи будуть дуже цікавими, бо ми щойно починаємо працювати з Новим Планом дій це означає, що є поки також можливості долучити ваші ідеї, ваші коментарі до нашої роботи. І через те я дуже вам вдячний за те, що є можливість чути ваші думки.

Дякую пані Немирі за можливість бути з вами сьогодні. І мені буде дуже цікаво чути ваші думки і бути присутнім на сьогоднішній дискусії.

Дякую вам.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Дякую, Мортен.

І зараз я вже згадував Спеціальну моніторингову місію ОБСЄ, але це інша частина ОБСЄ, яка присутня тут і яку роботу ми цінуємо.

А зараз я хочу передати не менш важливі, оскільки з часу перебування уже достатньо набагато більше перебувають тут і посол Вайдотас Верба, координатор проектів ОБСЄ в Україні. Пане посол, будь ласка.

ВАЙДОТАС ВЕРБА. Дякую, пане голово, дякую пане міністре.

Мені надзвичайно цікаво, бо я не вперше беру участь в засіданнях такого плану і в цій залі, я високо ціную те, що ви завжди нас запрошуєте. Як ви справедливо зазначили, ОБСЄ велику присутність має в Україні. На жаль, мої колеги зі Спеціальної моніторингової місії, їх сьогодні тут немає, тому я не буду говорити про їхні питання, бо вони самі можуть, так би мовити, про себе сказати. Але я зачеплю декілька речей, які входять в наш мандат, що є нашою відповідальністю.

Перш за все, координатор проектів ОБСЄ в Україні, він уже 20 років присутній в Україні, тож ми робимо проекти на замовлення національних зацікавлених сторін. І з великим задоволенням маю сказати, що щоразу, щороку, а я вже... я почав тут працювати... ну це мій четвертий рік тут вже отож саме на цій посаді, я бачу, що набагато більше, якщо я порівняю з тим, що було 3-4 роки тому, набагато більше зацікавлених сторін в Україні готові брати участь в цій співпраці. Вони є набагато активнішими і набагато більш готові працювати для досягнення наших цілей. Хоча ми як офіс працюємо в усій Україні, на всій території, очевидно, що як реакція на конфлікт, що продовжується, деякі з наших зусиль цілеспрямовано відбуваються на сході країни.

Я маю тут відзначити нашу чудову співпрацю з Міністерством тимчасово окупованих територій, і я дуже радий, що цього року ми почали 3-річний процес стратегічного планування. Дуже мало міністерств, які негайно відповіли, надавши нам чітке розуміння того, що можна зробити, як ми можемо допомогти. Отож Міністерство з питань тимчасово окупованих територій було саме таким. Я тут не думаю, що, так би мовити, ми.... принаймні наші плани, я думаю, їх варто обговорити. Я думаю, що ми

будемо готові поговорити детальніше про це, про наш... власне, про те, що ми можемо зробити для того, щоб відновити мир та справедливість на сході країни через деякий час.

Але перед тим, як я поверну вам мікрофон, дозвольте мені сказати ще одну річ. Очевидно, наші обговорення тут в Україні є дуже важливими, тому що завдяки, так би мовити, моїм повноваженням досить багато часу я проводжу не тільки в вашій країні, а в інших столицях європейських країн. І те, що я там побачив протягом останніх, ну, мабуть, року, півтора року, я сказав би, не хочу згадувати це слово про втомленість, бо втома – це неправильно слово, коли мова йде про Європу, "втома Європи щодо України". Але я бачу, що напрямок дискурсу, що відбувається навколо України, я думаю, що зараз іде не в правильному напрямку.

Наведу приклад. Нещодавно я зустрічався з людьми, яких запросили... запросив, власне, президент своєї власної країни, однієї з найпровідніших країн Європи і світу, перед тим, як ми відправилися на економічний форум в Санкт-Петербурзі, бо туди запросили людей, що є експертами з Росії, з питань Росії. Очевидно мова йшла не тільки про Росію, а про багато чого іншого. Там було десятеро людей, так от з цих десяти лише четверо сказали, що важливо, коли ви туди поїдете, говорити про юстицію, про правосуддя, про права людини. Інші шестеро сказали: "Ну, в такі буремні часи, напевно, не дуже добре говорити про права людини, про мир, про справедливість". Що це означає? Це означає, що цей публічний дискурс – дискурс на високому політичному рівні в Європі, можливо, навіть не лише в Європі йде не в тому напрямку, який би ми всі хотіли побачити.

Саме тому, якщо можна, у мене є така пропозиція, і що стосується нашої зустрічі, наради і інших таких зустрічей, щоб всі люди, які залучені до того, щоб... до формування цього міжнародного дискурсу щодо України, повинні набагато більше зусиль докладати для того, щоб робити це правильно не лише в Україні, але й за кордоном. Всі ваші зустрічі, на будь-яких зустрічах, нарадах, будь ласка, більше уваги приділяйте тому, щоб ваші

погляди були звернені не тільки всередину країни, але й назовні. Партнери в Європі є не менш важливими, ніж партнери в Україні. Я думаю, що це може нам допомогти сформуванню належного контексту. Отож, дозвольте, я на цьому зупинюся, бо я можу годинами про це розмовляти. Але, дозвольте, я на цьому зупинюся.

Я з радістю повторю для організаторів ще раз нашу подяку за запрошення. Ми з радістю поговоримо про будь-які наші проекти. Ми 40 проектів на рік робимо, починаючи з законодавчих, з реформи судової влади, до питань розмінування, хімічної безпеки на сході, тож багато чим ми займаємось. Але я дуже радію тому, що питання, пов'язані зі справедливістю, правосуддям, правами людини, правами меншин, не тільки не забуваються, не тільки тому, що я представляю ОБСЄ і я маю це сказати, але також, знаєте, як людина, яка працює у всьому світі, я вважаю, що це дуже правильний напрямок і так нам і треба робити.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Дякую, пане посол.

Перед тим, як я надам слово наступному промовцю, а це буде Георгій Тука, зазначити, що формат нашого круглого столу, як це було і в попередні часи, спланований таким чином, щоб ми мали не формальне, а справжнє представництво на рівні або радників міністрів, або керівників департаментів відповідних.

Тут вже згадувалось Міністерство з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб. Але, крім того, у нас присутні і різного рівня колеги, які з Міністерства закордонних справ, я хочу це наголосити, Міністерства оборони України, Генерального штабу Збройних Сил України, Апарату Ради національної безпеки і оборони України, суддя Верховного Суду, судді Верховного Суду України. У нас присутні також представники на рівні радників інших, Міністерства внутрішніх справ, Державної прикордонної служби України, Національної поліції України, представники Служби безпеки України, Міністерство соціальної політики –

це не ті, хто просто мав бути, а ті, хто зареєструвався і присутній тут в цій залі, Міністерство інформаційної політики, Генеральна прокуратура України, Штаб Антитерористичного центру при Службі безпеки України, міжнародні організації, колеги з ОБСЄ, Ради Європи. Але, крім того, у нас присутні колеги, які представляють Міжнародний Комітет Червоного Хреста в країні, присутній і я обов'язково надам слово наш добрий друг комітету - Пабло Матеу представник Агенції ООН у справах біженців, представники посольств України, зокрема посольства Великої Британії, Швейцарії.

Також маємо представників громадських організацій. Фонд "Відродження" я вже згадував, але також інші, зокрема правозахисні організації. Я особливо хочу привітати в новій якості колишнього Омбудсмена України - Уповноваженого Верховної Ради з прав людини, а зараз програмного директора громадської організації "Український інститут з прав людини" Валерію Володимирівну Лутковську, яка також тут присутня, і Українська Гельсінська спілка з прав людини.

Я це спеціально говорю про це, щоб надати можливість представлення на якому рівні і між ким, і з ким можливий цей діалог і обмін дискусією, прошу це враховувати. Якщо під час дискусії виникнуть питання до окремих міністерств або щодо їх позиції, їх бачення тієї чи іншої проблеми, ми маємо як силові міністерства, ми маємо міністерства, які опікуються соціальною політикою і відповідно представлений у нас і Апарат РНБО, тобто можемо говорити, що і представники в цьому сенсі Адміністрації Президента України також тут присутні.

Зараз я хочу передати слово – і я так розумію, Георгію Борисовичу, що це вже не буде просто вітання, а це буде і, по суті, виступ – Георгію Борисовичу Туці, заступнику міністра з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб. Будь ласка.

ТУКА Г.Б. Доброго дня. Дякую за запрошення.

Частину того меседжа, який я хотів зараз висловити до цієї зали, вже пан посол озвучив, щодо загальної позиції Європи і того стану, в якому зараз перебуває європейське суспільство по відношенню до Росії.

Хочу лише тільки додати, що коли я почув останні заяви з Відня від прем'єра Італії, у мене миттєво відтворились два досить відомі фотознімки, які були зроблені в Парижі за часів окупації.

Перший знімок – це коли задоволені й щасливі парижани сидять на Єлисейських Полях у кав'ярні п'ють каву разом з німецькими офіцерами.

А другий знімок – це коли ті ж самі парижани нищівно лупцюють полонених американців, які приймали участь у висадці десанту, і які були захвачені в полон фашистськими окупантами Франції, і ті ж самі французи били американців.

У мене таке враження складається, що, не дай Боже, щось схоже відобразиться, то так само дуже багато наших партнерів з європейської спільноти заради того, лише виключно, щоб не виходити з зони власного комфорту, будуть так само сприймати появи інших бойовиків. Не хочеться розуміти тих речей, на жаль, які, з моєї точки зору, є неприпустимими.

В Європейському Союзі, в західній, в першу чергу в західноєвропейській цивілізації є якісь засадничі постулати – це права людини, це міжнародне гуманітарне право, це визнання міжнародного права, це визнання міжнародних визнаних кордонів. І якщо відбувається заплющення очей на brutальне порушення цих самих засадничих принципів заради отримання додаткових якихось зисків щодо ведення бізнесу, з моєї точки зору, це може призвести, врешті-решт, до катастрофічних наслідків для існування Європейського Союзу як цивілізаційної інституції.

Тепер щодо безпосередньо теми нашого круглого столу. Мене як людину, яка з перших днів фактично війни залучена в цей найскладніший процес в сучасній історії нашої держави, ріже вуха застосування слова "справедливість". Чому? Тому що, якщо взяти навіть зібрати думки людей,

присутніх в цій залі, то, мабуть, не багато буде спільного в поясненні, а що таке справедливість.

Працюючи на сході я дуже багато спілкувався з місцевим населенням, з нашими військовослужбовцями, з людьми, які ще й досі проживають на окупованій території. І повірте мені, у кожного відчуття справедливості своє. Як людина, яка протягом останніх двох років намагається дуже ретельно вивчати досвід постконфліктного врегулювання в багатьох країнах, я погоджуюсь завжди з тим, що не існує якогось абсолютно автентичного механізму, який би можна було використати в будь-якому випадку. Кожний конфлікт має свої відмінності. І звісна річ, і шляхи врегулювання конфлікту вони всюди різні.

Важко собі уявити, але на досвіді балканських країн я спілкувався багаторазово з людьми, які ще і після 25 років як припинились військові дії на Балканах... є велика кількість людей, які ще й досі не відчують настання цієї самої справедливості. Зокрема, в Боснії є Асоціація жінок, які зазнали гвалтувань. Вони знають імена, прізвища своїх кривдників, іноді навіть вони продовжують мешкати в тих самих населених пунктах, але ці жінки, вони не мають можливості довести в суді, надати переконливих доказів винуватості своїх кривдників, і вони вимушені продовжувати співіснувати з цими людьми.

У нашій сучасній історії на сході нашої держави вже ми маємо дуже багато прикладів того, як ті наші хлопці, які вчора захищали нас з вами, чинили безліч героїчних, реально героїчних вчинків, але час від часу деякі з них роблять вчинки, які не можна вважати в цивілізованому суспільстві справедливими. І, на жаль, це так само має місце. І про це треба щиро і відверто казати, бо інакше ми не досягнемо того самого, про що ми зараз ведемо мову – справедливості.

Звісна річ, буде багато зараз питань підніматися про тих людей, які мешкають на окупованих територіях.

Я дякую нашим міжнародним партнерам за підтримку нашого міністерства. Якби ще ми таку підтримку відчували всередині держави, то, мабуть, і якісь більш активні дії були реалізовані. Але, ну, не можу я назвати справедливим позбавлення пенсій старців, які мешкають на окупованих територіях і, яка провина тих літніх людей полягає лише тільки в тому, що вони фактично опинились в якості заручників. Я це не можу сприйняти справедливим. Я не можу сприйняти справедливим рішення, коли на відбудову житла для вимушених переселенців виділяється в тисячу разів менше коштів ніж для будівництва доріг.

Таких у нас епізодів, на жаль, накопичилось вже чимало. Я не можу сприйняти як справедливим той факт, що цивільна особа, яка зазнала ушкоджень або, не дай Боже, загинула під час підриву на вибухових пристроях, якими забруднена східна Україна, ця людина отримує статус як постраждала від загальних захворювань. І таким прикладів я можу наводити дуже багато. Я не думаю, що зараз під час цього круглого столу ми прийдемо якогось конкретного рішення. Да, це, мабуть, і не справа цього заходу. Але я дуже вдячний організаторам за те, що ми не замовчуємо всі ці болісні питання, а піднімаємо їх на зовні. Якщо ми не будемо цього робити, ми станемо, ми, я маю на увазі суспільство, станемо жертвою певних маніпуляторів, які досить часто діють не на користь України, а іноді і просто керовані нашим ворогом. Чого лише тільки стоять нещодавні ініціативи від певних політиканів про необхідність ведення прямих переговорів з так званою псевдовладою на окупованій території. Євген Кирилович краще за мене знає, що це таке і що таке Придністров'я. І зараз ці люди нас, суспільство, я маю на увазі, штовхають до тих самих кроків.

Всі ці питання, вони дуже болісні і їх треба обговорювати, якби вони не кого не задівали. Іноді навіть питання будуть підніматись досить провокативні. Але від того, що ми не будемо про це казати, проблеми вирішені не будуть.

Тому я закликаю всіх учасників бути якомога щирими, відкритими, і лише тільки в діалозі ми зможемо досягнути якоїсь спільної мети. А спільна мета, з моєї точки зору, це повернення державного суверенітету на окупованих територіях Донбасу і Криму і припинення війни.

Дякую.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Дякую.

Шановні колеги, оскільки я навмисне оголосив і присутніх представників міністерств, дуже важливо для того, щоб зрозуміти, що робиться на різних рівнях, зокрема в виконавчій гілці, щоб виступи і коментарі була максимально наближені до того, що міністерства... або які є бачення міністерств, які є законодавчі ініціативи щодо того, яка... які є проблеми, які вимагають, можливо, більш активної роботи Верховної Ради. В цьому сенсі стосовно Верховної Ради колеги, які тут присутні, можуть доповнити, хочу поінформувати, що на розгляді зареєстровані і подекуди пройшли всі необхідні процедури, низка законопроектів. Зокрема, і тут згадувалося про пенсії, законопроект 6692 щодо питання виплати пенсій і внутрішньо переміщеним особам, і в "сірій" зоні, і громадянам України, які зараз проживають на території, яку не контролює український уряд. Такий законопроект вже більше 8 місяців зареєстрований... знаходиться і пройшов всі необхідні процедури, але з позиції, як мені, як голові комітету, офіційної відповіді я не отримав, я отримав лише неофіційну відповідь від кількох членів Кабінету Міністрів і керівництва Верховної Ради, він не вноситься тому, що є заперечення з боку деяких важливих міністерств в Кабінеті Міністрів України.

Я б хотів би, щоб, можливо, якщо хтось присутній все ж таки надав інформацію, чому законопроект, який був розроблений за сприяння Новерзької ради біженців, експертів Ради Європи, які підтримуються організаціями, які співпрацюють з нашими міжнародними партнерами і самими міжнародними партнерами.

Я інформував присутніх про лист на підтримку цього законопроекту Комісара Хана, який займається питаннями сусідства, чому цей законопроект, який є одним із прикладів, як можна confidence building measures, міри по зміцненню довіри вибудовувати, коли навіть в умовах, безумовно, з точки зору безпеки абсолютно ненормальних, екстремальних все ж таки існують деякі кроки, які полегшили або принаймні деяким категоріям таких громадян такі виплати могли б надаватися. Для цього треба розірвати необхідність для отримання пенсій реєструватися як внутрішньо переміщена особа, для цього треба мати електронне досьє, а не паперове досьє в Пенсійному фонді і деякі інші заходи.

Ми маємо також приклад законопроекту, який зараз підготовлений до другого читання, я сподіваюся, найближчим часом буде проголосований це про зниклих безвісти. Я про це згадував, щонайменше 1 тисяча 300 вважається зниклими безвісти, а ніхто не знає достеменно, яка... цей законопроект зараз підготовлений до другого читання, в ньому враховані на комітеті рекомендації Міжнародного комітету Червоного Хреста, сімей зниклих безвісти, Офісу Уповноваженого Верховної Ради з прав людини – це важливий крок.

Хочу згадати про законопроект, який поки що рухається...не рухається у Верховній Раді, це законопроект 6240 щодо виборчих прав внутрішньо переміщених осіб. Знаєте, у зв'язку з особливостями національного виборчого законодавства, кілька разів вже ВПО, біженці у власній країні не мали можливості брати участь у голосуванні, зокрема, на парламентських виборах і на місцевих виборах. Є ініціативи, які регулюють. Отже, я цим прикладом хотів би також заохотити колег, які будуть брати слово, я б з охотою міг брати слово від окремих міністерств і відомств, також говорити про бачення або те, що зроблено або що має бути зроблено на рівні окремих міністерств.

А зараз я хотів би надати слово для виступу Євгену Кириловичу Марчуку, Представнику України у робочій підгрупі з питань безпеки Мінської переговорної Тристоронньої контактної групи.

Будь ласка, Євгену Кириловичу.

МАРЧУК Є.К. Дякую.

Доброго дня всім! Хотілося б, щоб він був добрий. Сьогодні, як ми знаємо, відбувається зустріч на рівні міністрів "нормандської четвірки". Я розумію, що це випадкове співпадіння, але я думаю, що це є якийсь прихований тут символ. Хоча символ і не дуже хороший. Я, правда, зачитую мовою оригіналу повідомлення про цю подію Міністерства зовнішніх справ Російської Федерації: "Центральной темой дискуссии станет ход (це як директива Лаврову) реализации комплекса мер по выполнению Минских соглашений от 12 февраля 2015 года..." Ну і далі я не буду цитувати.

Що я цим хочу підкреслити? Уже йде рік війна. 12 февраля 2015 року. На цей час уже майже анексований, ну починається, Крим. Через рік приймається цей документ. Важливий. Але російська сторона і навіть тут офіційно намагалася, намагається і, видно по всьому, буде й далі намагатися привчити всіх – перш за все, ОБСЄ, світову спільному, – що не було документу 19 вересня 2014 року, який підписаний російською стороною, всіма. Що ж цей документ визначав? Він визначав те, що називається мовою військових лінією фронту, а такою політичною лексикою – "лінія зіткнення". Так от, ця лінія зіткнення, яка визначена всіма підписантами, вона на... якщо сьогоднішня лінія фронту 426 кілометрів, то лінія, яка була визначена всіма, що "стоп! на цій лінії 19 вересня 2014 року" не співпадає з нинішньою лінією майже на 200 кілометрів.

Що це означає? Що, підписавши такий документ, російська сторона з великою помпою і так далі, але після цього вона зайняла 1 тисячу 460 квадратних кілометрів української території.

Більше того... Я зараз скажу чому я цей приклад привожу. Більше того, хто пам'ятає "Мінськ – 2", 12 лютого підписується, але по наполяганню Путіна вводиться в дію 15-го, там, 16 лютого. Чого? Для того, щоб зайняти Дебальцеве. І їм це вдається.

До чого я привожу цей приклад? він, на мій погляд, дуже символічний. І, якщо, вот, мені цікаво, на цій зустрічі сьогодні... Ну, Клімкін наш міністр, я думаю, він зверне увагу. Да, це важливий документ, на який посилається, але той документ Росія уже денонсувала його. Яка може бути довіра сторін, я повторюю те, що я на передостанньому "Мінську" задаю російському колезі під протоколом ОБСЄ: "Скажіть, будь ласка, Росія денонсувала підписану вами документ вересня 14-го року?". Ну, різні, там, слова: "Ні, не денонсувала і так далі". А як розуміти, що ви підписали, ви порушили, ви зайняли 1640 кілометрів квадратних, зайняли Дебальцеве і ніби нічого не відбулось? І в обморок не впав ніхто ні ОБСЄ, ні Євросоюз, ніхто.

Більше того, я... чому я це хочу, чому підкреслюю саме цей компонент. Мова взаємної довіри як платформи взагалі для якихось домовленостей, навіть, я не кажу про рівні перших осіб держав, тобто про президентів, а це робочий рівень, який уповноважений вести роботу по напрацюванню пропозицій, по напрацюванню технологій, коли на нормандському рівні приймаються якісь рішення, Мінська тристороння контактна група відпрацьовує технології, бо одна фраза політична має сторінок 50-70 топографії, міжнародно-правових компонентів і так далі.

Що я хочу цим підкреслити, шановні колеги? Є деякі речі, на які, я скажу, Російська Федерація, маючи величезний досвід в цьому, з успіхом для неї привчає світову європейську спільноту до того, до чого вона хоче. Хто слідкує за придністровським переговорним процесом по Придністров'ю і особливо радісна інформація недавня там, які там великі прориви відбулися. Хоча я вважаю, що ніяких там проривів не відбулося, але подивіться за останні взагалі всі, ну, я не знаю, десь 5 – максимум, 3 – мінімум переговорів по Придністров'ю, ніхто і не заїкається про виведення російських військ з

території Молдови, куди ми вважаємо, що і так звана Придністровська республіка... так звана Придністровська невизнана і так далі входить.

До чого я це веду? Я хочу цим підкреслити, оскільки ми... тема сьогоднішнього нашого обговорення – це про майбутнє трохи, тобто ті питання, які обговорюються сьогодні, і напрацьовуються, а вони дійсно важливі. А як, коли же це врегулювання, в якій формі – ми не знаємо, воно ж якось наступить? А як, як це буде все? Я декілька разів в своєму інтерв'ю критикував і зараз критикую урядову позицію про відсутність взагалі урядової публічної програми у вигляді чи рішення уряду, постанови уряду з попереднім обговоренням – як українська влада буде повертатися на Донбас. Візьмемо гіпотетично, що російські війська вийшли, там навіть приховані, розбіглися два армійських корпуси, з чим зустрічається українська влада. Тисяча проблем. Деякі наші спеціальні служби роблять приховану соціологію, що там, нам хотілось би знати, на тимчасово окупованій території. Ну, проблем дійсно величезна кількість, до яких не тільки не готова технологія урядова, як з цим справлятися. Я не буду зараз розширювати, добре знаю ці питання від реституції і амністії, ну, і так далі. І, якщо наше обговорення, яке важливе, я вважаю, з точки зору того, що колись наступить якийсь момент і прийдеться все-таки починати нормалізацію сторін, наше обговорення це напрацювання тих компонентів, нормалізація ситуації, про які сьогодні, здається, ніби це якась віртуальна реальність, де воно там. Слухайте, ви зупиніть війну. Це я особисто багато разів чую, виступаючи, ну, там, чи зустрічаючись з різними категоріям громадян і просто приватними, що ви там дурнею займаєтесь, аналізуєте, там, якісь можливі варіанти, ви зупиніть війну. Ви не можете зупинити війну, а ви розробляєте і так далі. Це неправильна позиція, але по-людські вона зрозуміла.

Тому, я думаю, що ми маємо подякувати комітету і пану Григорію Немирі, що за ці питання беруться. Я тут бачу багато знатоків цієї теми і в

тому числі наших іноземних гостей, і їм також, я думаю, варто подякувати, і дійсно цим треба на повному серйозні займатися.

Але я скажу декілька буквально коротко слів, що ж являється, на мій погляд, ну, з позиції, безумовно, участі в роботі Тресторонньої контактної групи і того, що мені, там відомо з військової сфери.

На сьогодні недовіра сторін за тисячу відсотків, при чому від політичного, я вам навів приклад, да, то єсть російська... заяву російського МЗСу у зв'язку з сьогоднішньою зустріччю. Як можна довіряти, це на такому, на суперполітичному рівні.

Крім того, недовіра сторін на нижніх рівнях і аж до командирів передових ліній. Ну, здавалось би, а куди ж дінешся? Яка ж може бути довіра, коли гинуть люди з одної і з другої сторони, могили із того, і з другого боку? Але є міжнародна практика, непогана практика, а як хоч по міліметрах розрушати цю недовіру сторін, може там на політичному рівні далеко до цього, а з нижніх рівнів. І я особисто бачу, міністерство цю проблему дуже добре знає, насувається дуже серйозна річ – це майже, я не боюся цього слова, екологічна катастрофа в цій зоні. Хаотично затоплено 36 шахт, якщо я не помиляюся.

Хто розуміє, що це таке? Якщо це без інженерного супроводження, це колосальна проблема з точки зору отруєння всіх підземних вод, які... і в тому числі забезпечення питною водою, вже не кажучи, що далі там ідуть стоки в Азовське море. І цей процес до сьогоднішнього дня практично не взятий під серйозне, експертне, наукове, організаційне, можливо навіть і міжнародне супроводження. Для цього є спеціалісти, до речі, в Москві, в Києві, ясна річ, в Донецьку і в Луганську. І от мені здається, що якби вдалося організувати, окрім науковців, з ними скоріше там відбудеться домовленість, і взятись за цю проблему, тому що фахівці – це думка експертів, я на неї посилаюся. Проблема небезпечна чим? Що вона розвивається дуже повільно і не дуже зразу все видно. Але якщо вона починає розвиватися, то зупинити...

_____ . Незворотні.

МАРЧУК Є.К. Да, починаються незворотні явища.

Я не хочу цитувати ті жахи, які експерти прогнозують: скільки загине чого, рослинності і так далі, які осідання ґрунтів, а там же величезні копри, це мільйони тонн, ну, і так далі.

Коротше кажучи, якщо взяти проблему з рятування цього ареалу, рятування від екологічної катастрофи з прісною водою, я думаю, тут би обидві сторони вимушені були, хай не на військовому рівні, а на адміністративно-управлінському, вимушені були б чи в крайньому разі погодились би почати зараз працювати.

Розрушення недовіри сторін на військовому рівні, на рівні, це тут є представники військових наших відомств, вони дуже добре знають, наскільки важко вийти на взаємну довіру на передовій. Тим більше, коли вони в бінокль бачать один одного, не кажучи вже, коли снайпери бачать один одного. Але там також є невелика, але є практика, і є невеличкий досвід.

З другого боку, проблема розмінування – це теж те, що може сприяти розрушенню недовіри сторін. ООН знає дуже добре, це оонівська формула: 1 рік війни – 10 років розмінування. Це світова, так сказати, константа. 4 роки війни – 40 років розмінування, ну, хай менше, але це десятки років розмінування.

До сьогоднішнього дня, я знаю, що міністерство з участю дуже багатьох відомств, в тому числі і іноземних інституцій, розробило проект закону про протимінну діяльність, назва там трохи ширша. Можемо собі уявити, шановні колеги, і я тут ще звертаюсь до парламенту, до сьогоднішнього дня цей закон не прийнятий. Він пройшов декілька обговорень в Комітеті з питань оборони і безпеки. Я не хочу вдаватись в деталі, я їх трохи знаю. Але це ганьба, шановні колеги! Чому ганьба. Окрім того, що це не врегульовано на законодавчому рівні, а це досить серйозно

блокує міжнародну участь, є крупні міжнародні фірми, які мають величезний досвід в цій роботі. Ну, і крім того, інвестиції для роботи таких інституцій. Нема закону – ніяких розмов. Якщо в Україні немає закону, який регулює цей вид діяльності, ніяка серйозна іноземна фірма не піде на сприяння Україні в цьому плані.

З другого боку, є ще така, ну, можливо, тут військові розвинуть мою думку. Ми ввели таку пропозицію в Мінську декілька разів. Якщо ми розуміємо, що рішення про припинення війни буде прийнято не в Мінську, а воно буде прийнято, ну, якщо не в Москві, то в крайньому разі при зустрічі лідерів "нормандської четвірки". Але є дуже багато речей такого... речей серйозних, драматичних, трагічних, від яких гинуть люди, які можна вирішувати без дозволів перших осіб держав. Ми назвали це "розвантаження лінії фронту". Так, вдалося все-таки за період переговорного цього процесу розвести важкі озброєння, надважкі озброєння там на дистанцію стрільби, створити там зону безпечну від важких озброєнь, хоча порушення там є. Але на передовій лінії, коли відвели важкі озброєння, військові це знають, снайпери тероризують передові лінії не менше, ніж мінометні обстріли.

Чи можна домовитися, що розвести снайперські групи від лінії фронту? Непросто. Бо снайперська група – це два чоловіка замасковані і так далі. Да, це з обох сторін. Можливо, не треба згоди Путіна і Порошенка. Але до сьогоднішнього дня не вдається.

Є там ще така річ, яка, військові добре теж знають, це малі ДРГ (диверсійно-розвідувальні групи), які заходять в тил один одному, ну, і багато там створюють різних драматичних ситуацій для тої протилежної сторони. Це також рівень, на якому можна було б вийти на те, що називається розрушенням недовіри сторін, але поки що... поки що це не вдається.

Я цим хотів би завершити, підкреслюючи, що, на мій погляд, для того, щоб хоч якось почати рухатися в смислі зменшення ескалації без розрушення недовіри сторін, а воно проявляється не тільки в цьому. Бачите, я привів

приклади, від заяви МІДу, МЗС російського до командирів на передовій – і там, і там скрізь недовіра, і є скрізь причини. А якщо є недовіра – все, нічого не вийде. Ми знаємо, що без розведення від лінії фронту живої сили і техніки – там, надо спочатку хоча б на кілометр, потім там 10, 20, 15 і так далі – дуже важко буде вийти на забезпечення режиму тиші.

Я вам приведу порядок денний. Післязавтра відбудеться 87-а зустріч робочої групи з питань безпеки тристоронньої контактної групи (ТКГ). Це порядок денний, який присланий на погодження. Ну, практично він буде погоджений.

Які ж питання? Питання перше: припинення вогню та безпекове середовище. Підпитання – додаткові заходи з посилення дотримання режиму припинення вогню, поточні проблеми та подальші кроки щодо розведення сил, подальші дії щодо відведення важкого озброєння.

Друге питання: захист об'єктів цивільної інфраструктури, ситуація навколо Донецької фільтрувальної станції і так далі.

Дальше я не буду читати, я цим, що хочу підкреслити? Ви чули: 87 зустріч. Так по пам'яті скажу, що оцих два питання раундів 15-20 не міняються і, на превеликий жаль, якогось хоча б мінімального прогресу, щоб можна було б вийти на невеличкі хоча б заходи, які б сприяли цьому, поки що не вдається. Я не буду завантажувати і забирати час. Чому? Ясна річ, що українська сторона зацікавлена набагато більше, ніж будь-хто в світі, і міжнародні структури, щоб все-таки припинити, створити умови режиму тиші.

Можу вам навіть сказати, що обговорення цих двох питань буде трохи нагадувати мітинг, на превеликий жаль, на превеликий жаль. В якому смислі мітинг. Українська сторона виставить і свою, і ОБСЄшну статистику, яка до хвилин, до кілометрів все виписує, які були порушення. Та сторона виставить своє. І буде обговорення, обмін цією інформацією, порушення там взаємного – невзаємного.

Але є деякі речі, я це сказав, на превеликий жаль, на одному із раундів, що я свою особисту думку сказав. Що у мене складається враження, що російська сторона, а вони ж – учасник переговорів, практично вже привчає наших партнерів, які допомагають нам, і ми за це дуже вдячні. А на переговорному процесі їм вдається привчити, в тому числі і шановного і дуже для нас поважного головного координатора нашої групи – він же і Глава місії СММ ОБСЄ в Україні – посла Апакана, який докладає величезні особисті зусилля для нормалізації ситуації. Але я ще раз кажу, на питання: чи Росія денонсувала угоду 14-го року, відповіді не дає ні російська сторона. І це питання практично не має ніякого подальшого обговорення. Тобто розрушення недовіри, я вважаю, одним із ключових параметрів для того, щоб почати хоча б рухатися так, як це нам трохи вдавалося в 2016 році. У нас було півтора місяці – режим повної тишини. Розмінування вдалося зробити багато, відремонтувати на лінії фронту 12 об'єктів життєзабезпечення. А відремонтувати – це значить розмінувати, режим тиші, охорона, там, ну, і так далі і так далі.

І я думаю, що це питання, як розрушення недовіри, а сюди заходить куском невеликим і питання вендети, тому що якщо ми обговорюємо і будемо обговорювати питання майбутнього врегулювання: правового, соціального там гуманітарного і так далі, – то недовіра буде у формі... в одних буде у формі вендети, а в других буде у формі, ну, мовчазних страждань. І я вже не кажу... ми ж передбачаємо повернення вимушених переселенців, хай не всіх 2 мільйонів, там, з лишком, хай якась частина. Це повернення з точки зору психологічного, соціально-психологічного все у нас там вивчено, все опрацьовано, а як зупинити? А як пригальмувати оце процес вендети, я не хочу, можливо, його так дуже акцентувати на ньому. Але це реалії, про них говорив заміністра Тука. До сих під 20 років пройшло і все пам'ятається.

Дякую за ваше терпіння.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Дякую, Євгене Кириловичу.

І зараз перед тим як ми перейдемо вже до експертної сесії першої, яка анансована є в програмі, попросив слово, і я хочу надати, колега Ігор Лапін народний депутат України.

Також я хочу запитати Олександра Олександровича Мороза, чи він зараз чи пізніше хотів би взяти слово? Якщо зараз, тоді після колеги Лапіна, якщо пізніше, тоді прошу дати знати ведучому.

І я хочу наперед вибачитися, я маю після виступу колеги Лапіна піти на іншу зустріч і Тетяна Перченко буде продовжувати вести цю, цей круглий стіл до першої сесії.

Колега Лапін, будь ласка.

ЛАПІН І.О. Доброго дня! Дякую, пане Григорій Немиря, вам за те, що ви запрошуєте своїх колег на круглі столи. Але я б хотів би зараз трошки зацентрувати увагу на деяких моментах. Ну, перш за все, тут досить доречно пан Марчук доповів нам про порушення різних домовленостей, які взагалі, які тільки мали місце між сторонами конфлікту. Тобто я в цій ситуації називаю: Україна і Росія. Тому що всі повинні зрозуміти, що самостійними гравцями на полі бою є якраз саме ці дві сторони. Інструментом в руках, російських руках є якраз саме ці терористи і так далі.

Я для тих колег, які не знають, можу нагадати всім, що сьогодні якраз вже маємо 4 роки з того моменту, як, в принципі, в 14-му році ми закінчили воювати з місцевими так званими сепаратистами. Я безпосередньо був добровольцем з 14-го року з травня місяця на війні, тому можу говорити відверто, що в червні-місяці закінчилися громадяни України, які беруть участь в так званих псевдореспубліках, ну, тоді ще й псевдореспублік не було, в угрупованнях. Фактично з червня місяця ми почали воювати з людьми, які прийшли з паспортами Російської Федерації, і цьому є безліч доказів зібраних, в тому числі нашим підрозділом. Ми прямо ящиками

передавали документи загиблих так званих терористів, хоча це були найманці з Російської Федерації.

Справа в тому, що фактично рівно 4 роки назад, десь в кінці червня ми почали воювати вже з ідейними людьми, які були настільки отруєні російською пропагандою, що самі йшли на війну, свято вірячи в те, що вони воюють проти фашистів, фашистами називали нас. І це були досить вже набагато більш запеклі бої, які вже липень, серпень, там Луганський аеропорт і так далі, тобто це вже були бої з ідейними людьми з Російської Федерації, які також, будучи самі отруєні російською пропагандою, травили тією ж пропагандою місцеве населення. В цій ситуації, коли ми будемо говорити про завтрашній день, що ми будемо робити, коли українська влада прийде на ті території – ми повинні розуміти, що там є отруєні тією пропагандою люди, в тому числі громадяни України. Росія звідти піде, рано чи пізно вона піде і те наймане, ну, ті найманці теж звідти підуть, залишаться громадяни, України, які отруєні. Так от тут якраз тонка межа, на думку таких людей, які пройшли війну, я можу відверто сказати від свого імені, звичайно, от, але є тонка межа між правами і свободами, про що говорять правозахисники і це має місце, і між тим процесом, тим періодом, який потрібен для лікування отруєних пропагандою людей. Тому що, якщо ми будемо говорити про якісь вибори і про інші демократичні події, які має Україна зробити після звільнення територій, ми повинні розуміти, а який термін потрібен для лікування тих людей.

Якщо ми візьмемо приклад Другої світової війни, то після Другої світової війни, я знаю, що в Німеччині не були вибори і зразу на другий день чи, там, на третій день, чи навіть через рік. І ми це всі прекрасно повинні розуміти. Тому, я думаю, що ми теж з цим зіткнемося.

Другий момент, хотів би все-таки наголосити, що Україна взагалі є унікальна держава, ви пригадайте 14-й рік і ми півтора мільйони внутрішніх переселенців, а, можливо, навіть більше, це так офіційна, напівофіційна статистика, прийняли в межах своєї території. А фактично це є біженці,

покажіть мені хоч одну державу в Європі, яка змогла за такий короткий період прийняти таку кількість біженців, людей без житла, без нічого, які покинули свої домівки.

Тому, ще раз наголошую, що ми – унікальна держава в цьому контексті, ми, звичайно, сильно сподіваємося на допомогу наших європейських партнерів. Але знову ж таки, цитуючи попередньо спікера, є питання довіри. Так от довіра заключатися повинна не лише в переговорах, які ведуть переговори з Російською Федерацією, яка є фактично окупантом і агресором, і там вірити словові немає як. Але довіра повинна заключатися між Україною і нашими європейськими партнерами. Так давайте ми подивимося, я не буду сьогодні пригадувати за ганебний Будапештський меморандум, який... тонкості перекладу на сьогоднішній день намагаються нам, скажемо так, вибачте за слово таке, впарити, щоб ми повірили, що там переклад не так спрацював і ми позбавилися ядерної зброї, тому що, а нам щось не гарантували, а просто намагались сказати, що нам деє там допоможуть.

Але давайте ми подивимося на сьогоднішню Угоду про асоціацію і Україна, виконуючи свої вимоги європейських партнерів, там, антикорупційне законодавство і так далі, хоче бачити також в європейських партнерах, що вони... Ну, любі друзі, ви не думайте, що ви зможете відсидітись поки Путін намагається з'їсти Україну. Ніхто не відсидиться. Доречним є приклад пана Черчіля, який сказав, що можна отримати і війну, і ганьбу. Так от саме таке відсиджування якраз може до цього привести. Ми можемо так само спитати в наших європейських партнерах, і було би дивним, якби я цього не спитав, а що там з приводу "Північний потік – 2", де ті гарантії? Це ж економічна агресія проти України і проти, в тому числі і інших європейських партнерів. Ми можемо констатувати, що санкції не працюють, ми можемо приклад, привести до прикладу Крим окупований і турбіни Siemens, і турбіни Mana, які зайшли. А що з санкціями стосовно тих компаній, які потурають Росії в контексті розбудови інфраструктури Криму,

в тому числі окупованого Криму, наголошую? Тому давайте будемо все-таки відновлювати довіру всі: і ми, і Європа, і будемо тримати свої слова.

Україна на сьогоднішній день живе в стадії війни, от, але я хотів би акцентувати увагу. Звичайно, тут є правозахисники, з якими ми працювали, і пані Валерія Лутковська, і дуже багато людей, які будуть представляти точку зору в контексті захисту прав людини, в тому числі на окупованих територіях. Але для того, щоб законодавство, яке ми будемо, все-таки мусимо випрацювати державну стратегію, щоб воно було збалансоване, то я не можу сказати з точки зору тих людей, які пройшли війну. То щоби був баланс між правозахисниками, які захищають людей, котрі аплодували на похоронах "Гіві" і "Мотороли", кричали, що це їхні герої; в той же час має бути баланс з приводу тих людей, які пішли на війну захищати суверенітет держави Україна.

Я не буду забігати наперед, але я погоджуюсь повністю з тезами наших правозахисників і наших військових, що має бути справедливість в контексті невідворотності покарання, і це мусить бути. Це мусить бути в стратегії нашої держави закладене в законодавстві. Зараз є досить багато законопроектів і про відповідальність за колабораціонізм, і, там, про невідворотність покарання, і про перехідне правосуддя в контексті засудження військовослужбовців. Тобто є дуже багато законопроектів, але тим не менше я вважаю, що всі вони повинні зводитися до одного – це невідворотність покарання для злочинців і права і свободи громадян, які стали вимушеними на тій території заручниками цієї війни. Я називаю це війною, а не яким там конфліктом, для мене це – війна.

Тому, якщо ми досягнемо цього балансу, можливо, за рахунок на певний період обмеженості в тих чи інших правах. Тому що відповідальність може бути не лише кримінальна, тому що кримінальні злочини доводити досить тяжко. Але колаборація в собі передбачає і відповідальність так звану люстраційну. Я думаю, що на цьому пані Валерія, можливо, більш детально розкаже, тобто коли громадяни України, які пішли на співпрацю з окупантом,

займаючи певні посади в так званих так "МГБ ДНР"/"ЛНР", якщо вони, скажімо так, призвели до людських жертв – це, звичайно, тюрма. Але якщо є інші посади, так звані мери міст, яких вибирали, тобто їхня відповідальність теж має бути, коли туди прийде Україна.

Тому я на що хотів би... Я дуже дякую даному круглому столу за можливість висловитися і почути думки наших, і в тому числі переговорників, які були в Мінську, і також представників європейських країн. Але ще раз наголошую: Україна рано чи пізно повернеться на Донбас. Придністровський варіант не пройде лише хоча би в тому контексті, що в нас є досить багато людей, які пройшли війну. В Придністров'ї не було таких бойових дій, які відбуваються в Україні з такими жертвами, тому варіант замороження конфлікту в нас не буде сприйнятий суспільством, особливо тими, які пройшли через горнило і пекло війни.

Питання прощення – воно досить дискусійне, воно може підніматися лише після того, як буде питання... врегульоване питання покарання і відповідальності. Якщо ми це врегулюємо, тоді це буде збалансовано. Я знаю точно, що ми до цього дійдемо.

Я єдине, що хотів би ще попросити в колег вибачення, що не зможу до кінця пробути на вашому круглому столі, але я знаю, що все буде зафільмоване, задокументовано, бо саме з цього приводу ми чули останні заяви пана Арсена Авакова, який говорив про питання колаборації, відповідальності, амністії і так далі. Саме з цього приводу в мене призначена зустріч з міністром і тому я буду змушений покинути ваш стіл. Але я просто дуже прошу зважати на оцей баланс нашого круглого столу в тому числі: відповідальність і демократичні свободи. Якщо ми це досягнемо, цього балансу, то не будуть нам кричати в парламенті навколо законопроектів крики: "зрада" і що все пропало.

Але прохання ще раз таки до європейських партнерів і в контексті сказаного паном Марчуком: давайте відновлювати довіру. Бо якщо Росія кидає, то вона кидає це ціленаправлено, бо вона хоче завоювати ще більше

території. Вона буде намагатися дурити не лише нас, не лише наше суспільство. В себе в державі, то вони там давно вже зазомбували, але вони будуть намагатися дурити європейських партнерів, не піддавайтеся на це, бо отримаєте і війну, і ганьбу. Тому що все воно відбудеться, Росія не зупиниться. Агресор, ну, якщо подивитися з історії, агресор зупиняється лише там, де б'ють по зубах. Ну, якщо не б'ють по зубах і не включають різкі механізми... Не забувайте також, що російська економіка вона частково адаптувалася до санкцій. Тому санкції, які сьогодні є, вони працюють, але їх досить мало, тому що росіяни розуміють... розуміють лише тоді, коли стосується їх особисто. Тому питання персональних санкцій, я буду також просити партнерів, звертати на це увагу.

І в цій ситуації ви можете відновити так само і економічні свої якісь втрати від цих санкцій, тому що якщо подивитися на санкції стосовно власників алюмінію, які зробили Сполучені Штати. В першу чергу, вони що зробили? Давши по руках, як-то кажуть, росіянам, вони частково компенсували собі втрати за рахунок алюмінієвого ринку в себе в державі. Аналогічно може йти такими самими шляхами Європа. Не є питання в тому, що ми просимо, щоб ви потерпали економічно, підтримуючи нас. Ви можете це компенсувати за рахунок того, що... і це буде більш працювати проти Російської Федерації, вона буде тоді більш зговорлива за столом переговорів.

Тому я от коротенько з того, що встиг, сказав, от я надіюсь, що цей круглий стіл за допомогою ініціаторів буде все-таки таким конструктивним, і якісь рішення з цього приводу кожний для себе винесе, і якісь думки, з даного круглого столу.

А ще раз прошу колег, вибачення, дійсно, маю йти на зустріч до міністра внутрішніх справ. Якраз саме в цьому контексті ця зустріч була спланована.

Я дякую, що на цьому круглому столі ви почули мою позицію.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Дуже дякую, пане Ігорю, за змістовний виступ. Ми завжди намагаємося бути конструктивними, ми також з вами працювали на попередньому столі.

А зараз, шановні учасники, ми переходимо до експертної частини нашого заходу, яка називається "Інституалізація діалогу як спосіб вирішення конфлікту: міжнародні механізми запобігання внутрішнього конфлікту". Цю сесію будуть нам презентувати виключно британські експерти. Тобто вона буде йти англійською мовою так, що прошу, кому потрібен переклад, скористатися ним.

І слово надаю Наталії Мірімановій – перша, яка відкриє цю сесію.

МІРІМАНОВА Н. Дуже вам дякую.

Шановні колеги, любі друзі, мені дуже приємно бути тут сьогодні. Хоча ця тема могла бути більш приємною, але ми робимо те, чого вимагає від нас ситуація. Я не буду довго виступати, тому що, ви знаєте, що проблема є настільки складною, що напевне місяці були б потрібні, знаєте, безупинних переговорів на цю тему.

Хотіла б підкреслити декілька аспектів, які можуть бути корисними для всіх вас в тому, що ви робите. Перш за все хотіла би сказати, що ми, експерти, так би мовити, тут (ну, дивне слово трошки, так) ми насправді не досягли значного прогресу в будь-яких конфліктах в цьому світі, сама маю це визнати. І я займаюсь цим уже 25 років, можу сказати, що наразі розмови про мир, так би мовити, все-таки не перемогли.

Тим не менше ми намагаємося цим займатися, бо єдина альтернатива – це дати війні продовжуватися, а це найгірше, що може бути. Отож я, власне, розробляю такі миротворчі процеси десь між офіційним та неофіційним рівнем. Це те, що ми називаємо "шлях 1-5", які дають можливість принаймні застосовувати творчий підхід, але мати певний політичний вплив.

Отож можу поділитися з вами деякими уроками, так би мовити, з моєї власної роботи в різних частинах світу. Перш за все дуже корисно вийти за межі визначення сторін конфлікту, бо коли ми кажемо про сторони, якою б мовою ми це називали, ми маємо називати, так би мовити, тих, що стоять по обидва боки лінії фронту один навпроти іншого. Але є набагато більше сторін в конфлікті, конфлікт є більш складною справою. Тому термін англійською мовою stakeholder – зацікавлені сторони – є більш важливим. Це ті, які впливають на хід конфлікту. Але також є ті, на яких впливає конфлікт. І оця остання категорія, часто про неї забувають. Це ті люди, про яких кажуть як про постраждалих, як про жертв, але тим не менше це соціальна група і політична група людей.

Мій підхід до такої дуже складної, до таких складних конфліктів полягає в тому, щоб, так би мовити, розбити оці сторони на різні зацікавлені... зацікавлених учасників. Чому це важливо? Бо важливо знайти соціальні групи, політичні групи, які можуть, яким легше, можливо, зв'язуватися між собою, ніж іншим. Тому що не можна просто взяти одне суспільство, інше суспільство після років війни і кровопролиття і знову зробити їх друзями, треба починати звідкілясь, з чогось.

Один з підходів, який я використовую, це так звана економічна дипломатія або бізнес-дипломатія. Те, що я бачила в інших конфліктах на Кавказі, на Кіпрі, і тут в Україні, це те, що бізнес, коли він є незалежним, коли він заробляє, власне, гроші, не залежить від держави, так би мовити, і бізнес, він зацікавлений в стабільності, в законності, в безпеці. Отож вони можуть стати такими першими з'єднувальними елементами для реінтеграції, для наближення суспільств.

Що важливо також? Це оце все питання про норми, про закони і чи норми і закони можуть вирішити конфлікт. З мого досвіду не так тут все ясно. Я тільки скажу про те, що норми, юридичні норми, стандарти, закони мають розроблятися таким чином, щоб вони відкривали діалог, аніж закривали його негайно. Тому що є багато ситуацій, коли сторони ще далі

віддаляються одне від одного після того, як приймається певний законодавчий акт, а в деяких випадках законодавство навіть може бути причиною конфлікту, запустити новий конфлікт. Отож вам треба бути дуже творчими в тому, як саме будувати юридичну базу з тим, щоби вони більше відкривали, аніж закривали можливості людських контактів і довіри.

Пан Марчук сказав дуже чітко про оцю дуже делікатну і крихку справу, яка називається довіра. А довіру дуже легко зруйнувати і дуже важко відновити. Отож з точки зору побудови довіри слів недостатньо. Отож я повертаюся знову до моєї концепції оцих з'єднувальних елементів. Дуже важливо знаходити соціальні групи, які можуть знову відновити свої стосунки між собою якомога швидше і стати каталізаторами довіри. В тому випадку, коли є внутрішньо переміщені особи або біженці, зазвичай, вони є першими, повірите чи не повірите, які готові відновлювати стосунки, – представники бізнесу, деякі інші групи, залежно від контексту. Я можу сказати з мого досвіду роботи тут в Україні, зокрема щодо перспектив відновлення політичних зв'язків через економічну діяльність між двома сторонами Донбасу – окупованих або неконтрольованих територій та решти України. Можу сказати, що всі це знають, тим не менше хотіла б підкреслити, що, виходячи з моїх розмов з підприємцями з обох боків, бізнес-спільнота, на неї дуже погано вплинули, вплинула так звана блокада. І я кажу про заборону економічної діяльності, яка була введена давно, ще в 2014 році фактично, а не про останню офіційну блокаду, коли був перелік підприємств, яким дозволяли перевозити товари і сировину через контакту лінію – лінію зіткнення, але маленьким бізнесам не дозволялося, наприклад, перевозити такі комерційні товари. Цікаво те, що підприємці у Донецьку, Луганську, вони дуже не хотіли, маю підкреслити, дуже не хочучи реорієнтувалися на російський ринок. Вони казали: "В ту секунду, коли у нас буде безпека, коли наша реальність буде знову законною, ми знову відновимо наші зв'язки з українськими партнерами".

І групи, бізнес-групи, вони, як правило, не сидять в Мінську, так, вони не представлені ні на яких так би мовити політичних групах високого рівня, але тим не менше вони мають дуже власну важливу позицію до всього того, що відбувається. Одна річ, яка стосується законодавства і норм, яку я хотіла вам передати. Побоювання бізнесменів, які залишилися на непідконтрольних територіях з різних причин, – не обов'язково тому, що вони підтримують тамтешній режим, а багато хто з них просто не міг як би свої фабрики з собою забрати, все своє обладнання, перевезти його на цей бік. І коли вони зважували того, що або вони стануть бідними біженцями, або все-таки зможуть підтримувати свій якийсь життєвий рівень, якщо залишаться, вирішили залишитися. Так десь 30 відсотків тих, що залишилися в Донецьку відповідно до моїх даних, вони залишили українську реєстрацію свого бізнесу і це достатньо мужній крок з їхнього боку, виходячи з перспектив тих репресій, які можуть на них бути, на які вони можуть наразитися. Більше всього, вони побоюються того, що тоді коли конфлікт буде вирішено, в той момент або навіть раніше, до них можуть звернутися, підійти відповідно до цього Закону про фінансування тероризму, цього вони бояться найбільше.

Я хотіла б передати вам саме це, оце розуміння цій аудиторії, коли мова йде про норми, про законотворчу роботу, бо бізнес, підприємці були явними жертвами цього конфлікту. Ви там сказали, для них дуже важливо, щоб все залишалось тихим, мирним і законним. Це є прикладом того, як норму можна застосувати неправильно для того, щоб подалі віддали цю групу людей, які потенційно можуть бути миротворчим чинником.

Я думаю, що я не буду довго про це сказати, останнє це те, що побудова миру... в ній мова йде про зміни. Це здавалося, так би мовити, проста ідея, мир – це значить змусити їх стати такими, як ми. Ні, це не так. Всім сторонам доведеться змінити, всім зацікавленим учасникам, бо коли ми дивимося на початок конфлікту, ми розуміємо, що щось було не так, щось було не ідеально. Але чим довше конфлікт буде тривати, тим складніше

буде міняти річ, закони, базу, ставлення, відносини. Отож я б хотіла, щоб ви пам'ятали, що зміни мають пройти всі. Я на цьому, напевно, і зупинюсь.

Дякую.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Дуже дякую, шановна пані Наталя за такий глибокий політико-економічний аналіз ситуації.

І я прошу вибачення, я хочу надати слово, попросив Олександр Олександрович Мороз. У цьому випадку, мабуть, щось має важливе зазначити.

Прошу Олександр Олександровичу.

МОРОЗ О.О. Доброго дня, я так мало не випадково потрапив на цей круглий стіл, і дякуючи Тетяні, все-таки можу долучитися до цієї розмови. Вона, на мій погляд, корисна, хоч би в пізнавальному сенсі, безперечно. І мені здається, що ключовим словом для вирішення проблеми, котра сьогодні турбує всіх, є те, що висловив Ян Кирилович відносно зниження недовіри і пошуку шляхів довіри. Треба сказати, що тут є багато докорів і обґрунтованих до Європи, до інших. Але, мені здається, нам треба докори шукати самі в себе, до себе, до дій нашої влади. Я маю надзвичайно багато аргументів на цей бік. І хотів би, щоб ми мали на увазі їх. Ну, от, до речі, один із кроків маленьких, мінікроків до довіри – це проект Закону про прощення, справді, потрібний документ, його треба було тільки прийняти, може, пару років тому уже. І тут менше посилатися треба на певну статистику, тому що аналізу в нас ніхто об'єктивно зробити не може сьогодні: 500 – тих і 500 – інших, що 500 тисяч – тих і 500 – інших. Їх, очевидно, не така кількість, тих, хто, скажімо, до кого можна застосовувати закон, а до кого – ні. Але треба сказати, що тенденції, настрої, негативні там не зменшуються, а наростають. І треба мати на увазі, що там суспільство живе своїм життям, 4 роки створюють організації дитячі і тому подібне, юнацькі організації, люди звикають до того всього.

І уявіть собі, як вести потім роботу на примирення, на знаходження спільної позиції для школяра, який сьогодні уже має 13 років і він, у нього вже формується досить переконливі погляди про те, що тут жидобандерівці керують, а це – його вороги. І він має для того відповідно препаровану інформацію, яка підтверджує, що це справді так. Давайте подивимося наші національні дружини, давайте подивимося знесення наших пам'ятників героям війни і так далі. І відповідно подати це все, та навіть відповідно подавати – просто картинку показати, більше нічого не треба переконувати. То наша влада думає про це чи не думає? Думає вона знімати оці абсолютно недоречні, абсолютно, вибачте, дурні кроки, котрі здійснюються тепер. Це при тому, що є і стратегічні речі. Ми втрачаємо сьогодні державу за рахунок такої політики. От, я можу сказати свіжий приклад. Зараз проходить у Києві конференція об'єднання високих, мереж з високою напругою. Це організація міжнародна, яка відповідає за роботу генеруючих і не тільки компаній, і так далі.

Президентом цієї асоціації багато років був Віталій Склярів. Євген Кирилович добре знає цього міністра, який 11 років був міністром енергетики. Інтелігентний, унікальний чоловік, зараз він на пенсії, його замінив заступник міністра. Завтра передається це право в Австрію. Нікого від влади немає на цій асоціації! Коли проводяться ці засідання, китайці присилають по тисячу чоловік делегацію, бо вони розуміють значення цієї справи.

А ми мовчимо, недофінансувавши систему енергетики на 100 мільярдів доларів за роки незалежності! І думаємо, що воно само буде вічно працювати?! Ми говоримо про "Північний потік" і правильно сказав, даючи політичну оцінку "Північному потоку-2", Євген Кирилович. Але ж ми можемо втратити можливість транзитні через те, що ніхто не займається нашою внутрішньою газовою системою, ніяких коштів на це не виділяється! Ну, влада думає про це чи ні?

Ми говоримо про необхідність роботи законодавчого органу у відповідному ключі. Я пригадую, коли в 94-му році в Криму почалися сепаратистські настрої, Президент Мешков і інші, "Російський блок", почали працювати відповідним чином, ми прийняли за один день Закон про скасування інституту Президента. І я як Голова Верховної Ради України полетів на засіданні парламенту сказав: "У вас нема вже Президента". І все знялося.

Своєчасно треба діяти, а не вигадувати і потім розмірковувати і говорити про те, що ми, знаєте, у нас найсильніша армія у Європі, на сьомому місці. Господи, то якщо на сьомому місці, то це соромно сказати людям! Тому що на першому, ми ж знаємо, німці, британці, французи. А тоді ми вже, мабуть, після Хорватії чи після кого там будемо вже на сьомому місці. Чим хвалитися?

Тому я вважаю, ще раз: проблема зниження довіри – це проблема дії нашої влади. Я 11 років веду на радіо "Культура" одну авторську програму. Дізнаюся, що в Києві, в Музеї друкарства, проводиться зустріч інтелігенції Донецької області, Донбасу з нагоди 65-річчя створення Донецької області. Я приходжу: класні, прекрасні автори, композитори, співаки, представники творчих колективів місцевих, журналісти, письменники. Я запитую у ведучої Ганни Володимирівни Чумак: "Скажіть, будь ласка, а хто-небудь від влади є?" "Нікого. Ніхто не прийшов". "А із київської міської влади хто-небудь є?" "Нікого немає". Нікого це не цікавить.

У мене прекрасний, мій хороший товариш Володимир Коланченко – унікальний поет, знаменита людина – 83-й рік йому сьогодні. Інвалід тієї війни, інвалід II групи. Дитиною був, мав бойові нагороди ще у дитячому віці. Відсидів у нас і ніколи не спекулює за те, що його засудили неправильно і так далше. Іде одержувати пенсію, дивляться, як на чужого чоловіка: "Чого ти сюди ходиш? Це ваші проблеми". Він просить: "Я – інвалід II групи, мені важко ходити". Ні, йому треба перереєстрацію робити і над ним збиткуються, як з чужою людиною.

А що говорити? Скажімо, Наталія Ковальська – викладач у Бахмуті, викладач університету, з Горлівки переїхала сюди. Їй кожен тиждень треба їхати, бо батьки старі в Донецьку живуть, вірніше в Горлівці живуть. Їй треба там відомими їй шляхами добиратися і так далше. Ніхто не турбується, аби приклад показати державі, як дбати потрібно за цих справді переселенців.

Он, Сергій Тарута організував виставку однієї сім'ї. До речі, і депутати не дуже відвідували цю виставку, треба сказати. Сім'я – сім дітей приїхало із ним сюди, він вже третю квартиру мусить міняти. І це нібито нікого не турбує, не є проблемою. Я вважаю, що це просто неправильно, ще раз повторюю.

Ми втрачаємо державу через те, що представники влади перш за все турбуються про власний бізнес, а не про державу, про суспільство. Ми ж, я читаю ось у цьому матеріалі "Правосуддя на сході України" та й в цьому законі, значить, анотація... Ну, люди добрі, тікають же люди звідси не випадково, це ж треба розуміти. Ми втратили, і про це ніхто не говорить, проте ми втратили вже половину населення. А ми все розвертаємося, от Геноцид був там у 32 році – був! Я був ведучим засідання, наполіг на тому, щоб проголосували. Так не треба ж всю історію, всю нашу дійсність прив'язувати до того, що було колись. Сьогодні в нас трагедія розвивається, а влада на все це дивиться, як на щось, знаєте, випадкове.

Вирішується проблема продажу землі. Нам ще залишилося продати землю сьогодні і закрити проект, який називається Україна. Тому я хотів би, щоб, по-перше, законодавець думав про це, бо багато речей, які спірні з точки зору здорового глузду, так звана децентралізація, якої немає, – це посилення централізації. Ну як можна в Дунаївцях Хмельницької області об'єднати до громади 50 населених пунктів? Вони там проживають, крім того не знаючи, віками не знаючи, ні, тепер вони об'єднані. Чому? Тому що буде вигідно і зручніше зробити результати виборів, переписати протоколи так, як це потрібно нинішній владі. То хіба ради цього потрібно... страдати держава, потрібно, щоб люди втрачали свою будь-яку перспективу?

Тому мені так здається, що... От Євген Кирилович це добре пам'ятає, у першому договорі, цьому протоколі Мінському і пізніше про, значить, особливий статус. Я на другий день написав Порошенку листа: давайте підтримаємо цю ідею – особливий статус, тільки не для донбаських регіонів, а для всієї України. Щоб кожен регіон відповідав за себе, як ти живеш, щоб не було призначенців зверху, бо це основа корупції. Бо сьогодні можна 20 разів боротися з корупцією, демонструвати про ці всі заклади, казати, що це перемога, бо ми створили антикорупційний суд або. Люди добрі! Якщо корупціонери очолюють державу, то не може бути боротьби з корупцією. Ну, це ж елементарні речі, треба змінювати систему влади, передуючи і тим людям під їхній контроль, а не відсторонюючи їх віддалі від суспільного життя, від громадянства і так далі. Зміна системи влади – це перший крок, а наступний крок – треба вийти за межі цієї проблеми.

Я думаю, що, вже багато, хто переконався, що мінський процес для нашого сусіда північного, перш за все, та і для нас виходить ніби ширма, що ми щось робимо. Ми заявляємо прекрасною англійською мовою, що ми так стурбовані і так далі, так далі, але бачимо, що в межах цього варіанту, який склався вже виходу для ситуації немає. То може треба шукати щось за межами самої проблеми.

Пропозиції з цього приводу я направляв і керівникам інших держав. Але я сьогодні пенсіонер, я розумію, що до мене не прислухаються, але влада не хоче слухати того, що потрібно робити і це найбільше мене турбує.

Тому, я вважаю, що цей круглий стіл дуже корисний, хоч би для з'ясування ситуації, і ми сьогодні бачимо, яка вона непростя. І я можу тільки додати, як, ну, представник, колишній парламенту, про те, що ці теми повинні щодня бути в порядку денному парламенту, вони важливіші багатьох інших речей, і цей проект, який ми тут розглядаємо про долю пенсіонерів, і про все інше. Ну, не може це виникати час від часу, весь час опираючись в чийсь особисті інтереси, бо буде ще час, докопаються і до того, історія докопається, але буде пізно, і як продавали Крим, і багато інших

речей. А сьогодні ми тільки розводимо руками, що, бачте, нам складно, бо ми ось таке переживаємо. Звичайно, переживаємо, ну, тільки треба шукати вихід, а не пояснювати і не демонструвати свою стурбованість такої ситуації. Вибачте, за емоційність, ну, я про ці речі не можу спокійно говорити.

Дякую.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Дуже дякую, Олександр Олександрович, і ваш досвід завжди важливий, і ваша думка.

І я пропоную, шановні учасники, все ж таки почати обговорення після закінчення першої сесії британських експертів. Я тоді надам слово всім бажаючим виказати свою думку стосовно цієї сесії експертної. Дякую.

І слово надається Терезі Дюмасі експерту британському. Прошу.

ТЕРЕЗА ДЮМАСІ. *(Виступ англійською мовою)*

...новою. І я маю сказати, що друга... друге припущення – це те, що ізоляція призведе до вирішення конфлікту або що одна зі сторін, її можна змусити до того, щоб здати свої позиції.

Щодо конфлікту шляхом відключення підтримки, ну, однієї зі сторони. Якщо буде продовжуватися дискримінація, тоді фізична риторика чи ізоляція може лише погіршити це. І конфлікти, і війни закінчуються тим, що здійснюється чесний аналіз щодо того, які були причини конфлікту. І це може означати визнання, що деякі опоненти мають справді справедливі претензії і це є теж невідворотно.

Якщо подумати про Афганістан: 2011 рік, НАТО вирішило, що вони будуть підтримувати діалог з Талібаном. І наші члени парламенту також пояснювали, чому вони таку позицію прийняли щодо змін. Тобто всі хотіли подолати Талібан, вони сказали, але Талібан досі тут. І як демократам нам доведеться це визнати. Кожна війна завершується переговорами, Афганістану потрібен мир, як кисень.

І конфлікти потрібно розуміти, причини конфліктів, їх потрібно аналізувати, і потрібно змінювати свою позицію щодо них. Звичайно, що контекст напруги між Росією та США, та ЄС, звичайно, це є частковим джерелом напруги. Але якщо Росія вийде із цього рівняння, чи залишиться конфлікт?

Другий виклик – це інтенсивність конфлікту, тяжкість конфлікту. Є певний... певна територія і певне населення, яке на цій території уражено цим конфліктом. І, звичайно ж, важливо розуміти легітимність такого врегулювання і легітимність процесу. І це стає дедалі більшими труднощами у трансформації цього конфлікту. Наталя згадувала також про це, як можна забезпечити різні нові стосунки, нові відносини і змінити наратив, яким чином можна і як це вплине на українську, зокрема, ідентичність?

Мирне врегулювання та постконфліктна діяльність. У жовтні, здається хтось сказав, що причини конфліктів – це дуже цікаво, але всі вони мають мало значення, а ж поки територія не повернеться під контроль держави. І непродуктивно якимось так підвішувати цей конфлікт, залишати його у підвішеній ситуації, це зменшує можливості для задовільного вирішення. І час може певним чином загоїти певні рани, але це воно... час також змінює вашу пам'ять про те, що відбувалося і ускладнює можливість подолання проблеми.

У грузинсько-абхазькому конфлікті навіть абхазька сторона вважає це складним, зважаючи на те, в якому форматі ведуть переговори тощо.

Що це означає? Що можна зробити до безпосередньо врегулювання? Можуть бути не лише офіційні переговори, можуть бути неофіційні переговори. І таким чином, можна уникнути певних обмежень висловлення офіційних позицій і на такому рівні справді можна почути іншу сторону, що вони мають сказати, не даючи ніяких зобов'язань. І така робота є надзвичайно важливою з трьох причин: по-перше, вона може попередити ескалацію, залишаючи відкритими канали комунікації. Таким чином, можна уникнути недовзаєморозуміння, це також формує певні засади для миру. І

для проривів у мирному процесі мають бути якісь... має бути для цього якийсь підґрунтя.

Далі. Підвищення поляризації, зменшення конфлікту для молоді. Люди в інших сторонах, в інших частинах України також мають це розуміти, це дуже ключовий такий елемент.

І, нарешті, по питаннях примирення. Це дуже таке складне слово, ми часто ведемо аналіз того, що ж таке примирення? І це дуже складно, тому що для різних людей це означає різні речі. А питання, це питання того, як можна трансформувати взаємовідносини, які пошкоджені насильством, між людьми, між людьми та інституціями.

І минуле буде впливати на політику, на нинішню і майбутню, але потрібно знайти спосіб говорити про це, якщо ми хочемо отримати інше майбутнє. Рецепт універсального для цього нема. Завдання полягає в тим, що можна, над чим можна працювати. І все це впливає, звичайно, на трансформацію і на трансформацію відносин.

Ми щойно відзначили 20-річну річницю підписання договору з Північною Ірландією про примирення. І це дуже важливо, і зокрема було дуже багато, багато років тривав такий блокувальний процес. Я думаю, що Україна теж може багато чого почерпнути з цього.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Давайте все-таки в обговоренні, тому що у нас іде...

Добре, дякую,

Томас, який у нас уже приймав участь в круглих столах, прошу.

_____ Т. Дуже дякую, пані Тетяно! Дуже дякую за можливість і за запрошення відвідати цей круглий стіл.

Зокрема сьогодні в моїй короткій презентації я хотів сказати про конкретику залучення, взаємодії з тими людьми, які живуть на невизнаних територіях. В рамках моєї роботи в аналітичному центрі Карнегі–Європа я

працюю над цими питаннями, зокрема в Абхазії, в Придністров'ї, в Північному Кіпрі і останнім часом також почасти в Україні.

Ми всі згадували, що конфлікт кожен індивідуальний. І ситуація конфліктна кожного разу зовсім інша. Ми говорили в основному про негативні сторони Придністров'я. Але я хотів би підняти кілька позитивних уроків, які нам дає Придністров'я.

Але спершу кілька попередніх зауважень. Було згадано вже сьогодні, що принципова відмінність полягає в тому, що це не конфлікт, який триває там з початку 90-х, з розвалу Радянського Союзу, коли там зокрема в Абхазії була ситуація важча. І ми бачимо, що була напруга у відносинах з Росією. Але це не означає, що ми не повинні піднімати питання про тих людей, безпосередньо які живуть на території, що не контролюється урядом. Я говорю про вирішення, не стільки про вирішення конфлікту, скільки про позитивне залучення людей, які живуть на невизнаних територіях, як інструмент забезпечення вирішення конфлікту в довготривалій перспективі. Я думаю, що дуже важливим є цей елемент для позитивного вирішення конфлікту в майбутньому.

Ключовий елемент, який важливо згадати. Ми говоримо про людей, які через спори щодо суверенності, вони живуть в міжнародному вакуумі. Часто вони не мають права на переміщення, якщо вони їдуть до університету, отримують диплом, часто ці дипломи не приймаються. Елементарні проблеми виникають в таких питаннях як відкриття банківського рахунку, перерахування коштів за кордон, з-за кордону. Вони фактично живуть як люди без громадянства, без держави. Тому питання як можна сконтактувати з цими людьми для того, щоб дати їм такі ж права як будь-якому громадянину світу, не порушивши при цьому процесу врегулювання конфлікту і мирного процесу.

Що довше ці конфлікти тривають, то більше гострими стають ці проблеми людей, які живуть на невизнаних територіях. І, я думаю, що, якщо Україна... Ну, Україна, на жаль, починає входити в лави оцих країн, в яких

відбуваються затяжні конфлікти, як кажуть російською мовою. І ці речі навряд чи колись зміняться в найближчий час.

Я сказав би, що конфлікт є динамічним. І цей мирний процес, можливо, більш динамічний, ніж інші подібні процеси. Можливостей поки що більше. І зараз є також дуже багато можливостей для творчих, так би мовити, підходів для людей, які живуть на непідконтрольних територіях.

І щоразу, коли я приїжджаю до України, я бачу нові ідеї. Але в той же час бачу більш координовані структури, які дозволяють якось достучатися і вийти на зв'язок з людьми, що живуть на непідконтрольних територіях. І це дуже важливий елемент, який мене також турбує.

Минулого тижня я відвідував Краматорськ та ті території, що знаходяться біля контактної лінії на українській території. І анекдотично: люди дивляться телебачення "ДНР" і "ЛНР" для того, щоб отримати інформацію про конфлікт. Можливо, тому, що українське телебачення просто не висвітлює конфлікт настільки добре, настільки детально, як те телебачення, яке підтримується Росією. І це турбує. Тому що це означає, що українські території отримують інформацію про цей конфлікт від іншої сторони. І творчість, і здатність знаходити нестандартні рішення є важливими. Ми бачимо приклади з інших конфліктів, де, наприклад, уряди в Тбілісі, Кишиневі, Нікосії запізнюються з цим. Дуже часто ми чуємо якісь турбування, наприклад, з грузинського боку, що грузини якось насаджують правильні нібито ідеї абхазам, але це десь на 10 років запізно. Наприклад, пропозиція нейтрального паспорту, яка б дозволила б по нейтральних міжнародних паспортах абхазам подорожувати світом без грузинських символів. У 90-і це ще б спрацювало, на цьому етапі – навряд.

Останні кілька місяців була низка прогресивних ідей від грузинського уряду щодо торгівлі, економічної діяльності з Абхазією. І знов таки до 2008 року це був би дуже прогресивний крок. Після 2008 року фактично абхазька економіка переорієнтувалася на російську сторону. Тому користь від цих заходів для грузинської сторони зараз набагато більш обмежена.

Якщо ви хочете почути від мене рекомендацію: не спізнiться, виробляйте ідеї зараз і працюйте над ними.

Я, зокрема, хотів би зосередити питання над питаннями документів. Це дуже важливе питання для тих, хто живе на територіях, непідконтрольних українському уряду на Донбасі, хто хоче перетинати лінію конфлікту, отримати українські якісь посвідки, паспорти, пенсії тощо. Дуже важливо пам'ятати, що це – людський ресурс і це надзвичайно важливо. Можливо, це не зовсім правильне слово, але грузинський уряд просто задрив би можливості, щоб, там, тисячі людей хотіли перетнути лінію зіткнення і отримати відповідні українські документи.

Прогрес певний є. Але дуже багато все одно бюрократичних перешкод виникає перед цими людьми. Пан Немиря згадував законопроект 6692 про пенсії, який би спростив надзвичайно цей процес для людей на непідконтрольних територіях в отриманні пенсій. Вони ж працювали на ці пенсії все своє життя, ми пам'ятаємо про це.

Посилаючись на грузинський досвід, знову ж таки, дуже можливо, якщо ви на такій непідконтрольній території... Грузія, наскільки я зрозумів, дала можливість отримувати пенсію не особисто, а надаючи законні повноваження третій особі, яка може поїхати і отримати вашу практику. І зважаючи на те, що дуже багато пенсіонерів старенькі, немічні, вони дуже багато хто не може туди фізично поїхати, на українську територію. Тому дуже багато хто на непідконтрольних територіях Донбасу стикається саме з такими проблемами.

Я думаю, що всі ви також знаєте про труднощі з отриманням свідоцтв про народження та про смерть. Є така "намібійська поправка", яка дозволяє за міжнародним правом таке робити. Фактично це є міжнародним правом отримувати сертифікат про народження і про смерть, це якийсь простий документ, і це має бути досить просто. І в певний спосіб лікарні "ДНР", реєстраційні документи також варто вважати не прикладом, там, легітимності так званої "ДНР", а чимось таким подібним на бібліотечне посвідчення, тобто

це просто дає можливість посвідчити особу і зареєструвати народження чи смерть.

Я вам міг би навести приклади і з інших ситуацій, там де більш творчий підхід був застосований у Придністров'ї, Молдові. Наприклад, придністровські номери автомобільні і придністровські машини вони їздять територією Молдови з використанням молдовських номерів... придністровських номерів. Нещодавно було досягнуто про те, що вони будуть перереєстровані з більш нейтральними номерами і придністровські автомобілі на цих нових номерах можуть їздити і поза межами Молдови. З точки зору молдовського уряду це успішно, це успіх. Вони трошечки символічних якихось поступок зробили, але вони дали можливість придністровцям їздити до Кишинева, відбувається більше контактів і більше фактично інтеграції, принаймні на цьому рівні, придністровців до Молдови.

Тут я думаю, що важливий, знову ж таки, юридичний момент, який треба підкреслити. Це те, що коли розмовляєш з дослідниками конфліктів міжнародного права, вони досить чітко впевнені у тому, що немає такої речі як концепція, так би мовити, відмови у визнанні. Неможливо негайно, так би мовити, прийняти, скажімо, документи з невизнаної держави тим, що раптом почнеш до них ставитися більш гнучко. І це не означає, що це вимагає за собою якогось міжнародного визнання. І, дійсно, Придністров'я не визнано жодною країною. Північний Кіпр формально визнається Туреччиною, але Туреччина активно намагається знайти якісь механізми інтеграції до Південного Кіпру. Отож, це важливий момент. Тобто, якщо зробити невеличкі поступки з маленьких речей, такі як документи, то ви не полегшуєте міжнародне визнання цього. Визнання – це такий спеціально продуманий міжнародний акт в юридичній сфері.

Декілька ще слів про Придністров'я. І я хочу про це сказати, тому що придністровські справи тут уже були згадані. Я повністю розумію, що люди як громадяни України, ви не хочете, щоб через 25 років ви ще дивилися на

цей конфлікт, який досі буде не вирішений так, як це не вирішено в Придністров'ї.

Але дозвольте мені також декілька інших точок зору на придністровське питання вам запропонувати. По-перше, там практично насильства вже немає. Там протягом останніх 10 років майже нікого, ну, ніхто не помер, так би мовити, на лінії контактній.

По-друге, протягом років кількість російських військ зменшилася. Там формально 1 тисяча 400 російських вояків, 1 тисяча 500, а, насправді, 1 тисяча 400 – це місцеві придністровці, які просто носять російську уніформу. І тобто там їх залишилося росіян справжніх десь сотня. І один міжнародний представник мені так жартома сказав нещодавно в Кишиневі, що деякі люди в Кишиневі кажуть: "Росіяни відправтеся додому". А для... більшість росіян, їм доведеться додому поїхати на тираспольському тролейбусі. І, звичайно ж, дуже важливо, що Придністров'я, що вони не мають єдиного кордону з Росією. Це правда. Але придністровська економіка все більше реорієнтується по відношенню до Молдови, Європейського Союзу, вони фактично приймають Угоду про вільну торгівлю, 70 відсотків всієї торгівлі Придністров'я відбувається з Молдовою, з Європейським Союзом, бізнес фактично стає в Придністров'ї проєвропейським. Знаєте, це таке тло, на якому ми бачимо певні практичні кроки в Придністров'ї. Отож, я розумію те, що Україна не хоче повністю прийняти придністровську модель. Але я просто хотів би запросити вас подивитися на певні елементи цієї моделі, тому що їх все-таки можна позитивно, так би мовити, для себе прийняти.

Зрештою останнє спостереження, виходячи з мого дослідження оцих сепаратистських територій, які відокремлюються. Звичайно дуже важливо те, що у них є певно патрон, який їх підтримує, і Росія є таким патроном в Абхазії, Придністров'ї і в Донбасі, в той час як патроном Північного Кіпру є Туреччина. Зрозуміло, що це надзвичайно важливий фактор. Але я думаю, що коли відправляюся до таких місць, то також розумієш, що у них є свої власні місцеві думки і певна ідея. Можна сказати, що це неправильна ідея,

міфологічна ідея, але у них є якісь уявлення про конфлікт, про жертви, що вони понесли, це – мілітаризоване суспільство, у них всюди військові меморіали, вони відзначають День перемоги, для них це дуже важливо.

Отож, треба зрозуміти психологію таких місць. Це ті місця, де ментально люди досі живуть в умовах війни, а в Донбасі вони фізично живуть в умовах війни – на Донбасі. Отож, недостатньо просто забрати цього патрона, але важливо також боротися з цією ідеєю, за якою живуть ці місця, часто це дуже мілітаристська ідея.

Як боротися з такою ідеєю? Треба придумати кращу ідею, мирну ідею, більш привабливу ідею, і я думаю, що от це – непросте завдання, що стоїть перед Україною, як розробити кращу ідею, яку можна запропонувати людям Донбасу з тим, щоб вони позитивно хотіли, якби проголосувати за українську ідентичність і за інше життя в майбутньому.

Знову ж таки в інших конфліктах ми бачимо, якщо не повне вирішення проблеми, то певний прогрес, де європейська ідея допомогла турецьким кіпріотам, те ж саме фактично і в Придністров'ї, трошки менше в Абхазії, звичайно, де європейська ідея є більш слабкою. Але я думаю, що це моє останнє те, що я хотів сказати, це проблема, що стоїть перед Україною, як розробити невійськові аспекти, не тільки, так би мовити, інформаційні аспекти, а розробити таку ідею, яка може перемогти ту міфологізовану ідею, яку розробила інша сторона конфлікту.

Дуже дякую.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Дякую, Томас.

І завершує сесію конфліктології Ентоні Будь ласка, прошу.

_____ ЕНТОНІ. Дякую. Знову ж таки, ще раз, дякую організаторам.

Я хочу представити вам декілька ідей, які у порівнянні з іншими, так би мовити, ідеями можуть здаватися більш, так би мовити, менш важливими.

Отож, я тут кажу не як дослідник, який вивчав різні варіанти, але просто хочу відобразити, знаєте, певну специфічну діяльність, якою ми займалися. Це така невеличка презентація, яку я не дуже комфортно, так би мовити, надаю, бо певною мірою це може виглядати як рекламування самих себе і те, чим ми займаємося. Але я сподіваюся, я все-таки зможу знайти належний тон і вибрати ці цікаві речі, які будуть цікавими для вас. Це різні ідеї, які можуть в якийсь момент, невдовзі будуть надані Україні, організація, яка працює над ними, також найважливіше – це, це, так би мовити, навчатися і нам, виходячи з вашої роботи.

Ми трошечки вже чули про те, як треба, важливо знайти різні підходи і спробувати зруйнувати певні конфлікти, певні елементи конфлікту перед тим, як знайти свою власну точку зору. Один момент – це, звичайно, зрозуміти, що надихає цей конфлікт. Друге – це спробувати знайти ті можливості, які сьогодні вже є в країні для того, щоб впоратися з конфліктом. Ми от саме під цим кутом підійшли, коли ми намагалися знайти таких професійних людей, як вміють займатися питаннями медіації і переговорів, які якби могли б бути дуже професійними уже на самому початку війни 2014 року і в громадянському суспільстві. Саме громадянське суспільство, яке організовано в професійні асоціації, яке стало, так би мовити, успішним лобістом на законодавчому рівні для того, щоб їхню практику можна було визнати і яке тепер стало, так би мовити, частиною, так би мовити, загальної роботи в країні; яке, наприклад, бере участь в тому, щоб стати медіаторами в роботі кримінального правосуддя, роботи в школах, у в'язничній системі, в бізнесі. Отож, це певний набір вмінь і знань, які вже існують у певної групи людей.

Коли ми дивимось на цей прошарок, цю групу людей і коли ми дивимось на те, що країна пережила з 2014 року, ми розуміємо, що є певна частина все-таки недоліків, які одразу впадають в око. Перший з них – це те, що оці от сьогодні спроможності, які існували на той час, їх одразу не вистачило. Різні групи, скажімо ОБСЄ, вони також зрозуміли, що це така є

сфера, в якій є певні знання. Але, скажімо, наші партнери, люди на місцях, які займаються тільки роботою, вони не могли б, наприклад, сьогодні бути разом з нами, бо у них просто не вистачає часу. У них величезна кількість роботи, якою вони сьогодні займаються.

Другий такий недолік – це те, що оце намагання використати процес медіації і експертів в проведенні переговорів для проведення діалогу, можливо, створює таке враження, що діалог є чимось таким, що до України привносять ззовні. Це щось таке, де експерти приїзять ззовні, а не ті знання, які вже існують на місці. І звичайно, якщо вони вже є на місці, то є певна якісна різниця щодо того, як його можна було б використовувати включно з тим, як використовувати для підтримки певних стосунків між різними зацікавленими сторонами в громаді, у спільноті для того, щоб можна було впоратися з різними конфліктними ситуаціями, які виникають, аніж, наприклад, якщо проблема вже досягла певного рівня ескалації – тільки тоді будеш закликати експертів збоку.

І третя проблема, яку ми бачимо – ми, наші партнери – це те, що є певні питання щодо того, чи от ця професійна спільнота була готова зайнятися такими абсолютно новими проблемами, які з'явилися з 14-го року. Отож, наприклад, якщо хтось є бізнес-медіатором, досить часто людина може брати участь в такій ситуації, де вона буде шукати технічних рішень певної конкретної проблеми. Інколи людина може брати участь в процесі, який може привести до певних системних змін, системної переорганізації, але в цілому це такі разові випадки медіації. А звичайно, ті проблеми, на які ми зараз дивимося, вони є набагато більш глибокими, вони пов'язані з культурою, з ідентичністю. І є таким чином дуже активна група людей з професійними знаннями, але чи готові вони до вирішення таких проблем? Ось про що ми розмовляємо між собою. І відповідь на це – як створити нові знання, нові можливості в різних спільнотах і в Донецькій, зокрема, області, а це означає як підготувати команду. В кожній команді буде двоє людей тоді – представників громадянського суспільства і дуже важливо одна людина,

яка представляла би місцеві органи влади. І ми спеціально вважали, що це правильний підхід для того, щоб спробувати ось таку... місцеві знання туди і місцевий менталітет вкласти в роботу цих груп від самого початку. Тобто місцеві органи влади, які апріорі зацікавлені в тому, щоб використовувати такі вміння.

От найважливіше питання в результаті цього: ну, і що ж змінилося? Мова іде про оцю роботу, на яку пішло місяців п'ять, коли ми готуємо, навіть супроводжуємо ці команди, які займаються наведенням і введенням діалогу. Що вдалося досягти? Якщо спитати самих цих людей, які займаються діалогом, вони будуть казати в основному про технічні рішення в певних конкретних сферах, де вдалося досягти угоди. Ну, наприклад, щодо того, як місцеві органи влади можуть по-іншому подивитися на свою роботу з переміщеними особами, яким потрібні певні конкретні послуги. В інших місцях можемо побачити, як певні конкретні рішення було прийнято з точки зору, наприклад, того як побудувати якісь там меморіали в певних сферах, пам'ятники.

І знову ж таки, якщо спитати учасників цього процесу, вони скажуть, що це такі маленькі успішні кроки, які, тим не менше, дають можливість відчувати, що вони щось зробили. І вони навіть в короткому проміжку бачать, що можна щось поміняти. Але, тим не менше, відступаючи назад треба визнати, що після того як ці проблеми вирішуються, виникають інші проблеми. Як можна бути впевненими в тому, що і інші проблеми також будуть вирішені таким же самим успішним шляхом. Це все-таки є підходом діалогу, а не якимось шляхом юридичних, так би мовити, застосування юридичних документів. Це швидше просто процес, якому допомагає спеціально підготовлені професіонали, які приводить... з самого початку приводить до того, щоб звести між собою всі зацікавлені сторони і щоб вони слухали одні одних і досягли якогось взаємовигідного для всіх рішення.

В двох з чотирьох громад, де ми працювали, що було важливо. Це те, що без будь-яких підказок з нашого боку ми побачили, що місцеві органи

влади, власне, змінили свої власні підходи, діалог був чимось таким, чого вони хотіли. І окремі платформи були розроблено, регулярно відбувалися такі зустрічі, і ми можемо побачити, що людям надали певну, так би мовити, міру відповідальності у своїх громадах. Одна з таких громад і конкретно, наприклад, також шукала того, як провести діалог з найбільш важливих складних питань, тих речей, де, з їхньої точки зору, вони не змогли знайти рішення раніше.

І знову ж таки, тут я вдаряюся трошки в теорію, час від часу громада, яка займається миротворчою діяльністю сама починає себе питати і намагається проаналізувати, що вони добре роблять, що не так працює. Але те, що дає постійно хороші результати це те, що не тільки знаходження, власне, результатів і рішень проблем, але створення структур тільки дозволятимуть таким речам існувати.

Чому це важливо для вас, як я вважаю. Ми працювали в чотирьох таких громадах. У нас є плани працювати ще в чотирьох громадах. Коли я читаю державну програму Міністерства тимчасово окупованих територій, то є план щоб мати 620 спеціально підготовлених людей. Окрім тих людей, які будуть підготовлені, я думаю, що тут треба очікувати того, що відбудеться просто культурна зміна. Ці люди матимуть не просто спеціальні знання, як вирішувати проблеми, але по суті будуть вести до того, що органи влади будуть краще розуміти, як приймаються рішення, як слухати точку зору громадян і як люди беруть участь у процесі прийняття рішень в цілому.

Нарешті, ще одне спостереження, виходячи з нашої роботи. Є дуже багато місця, багато простору в рамках нинішнього законодавства в Україні, щоб вести діалог як такий підхід, який на офіційному, формальному рівні буде прийнято. А не просто на рівні, так би мовити, окремих рішень окремих людей, а з тим, щоб заснувати певні механізми, завдяки яким найпершим шляхом, який будемо вибирати, буде не намагатися нав'язати рішення або дуже буквально прочитати, так би мовити, закон, а перед тим, як буде прийнято будь-яке інше рішення, давайте зведемо представників різних

прошарків, різних груп разом. І якщо є якась проблема, яку можна обговорити, послухати одне одного, то давайте краще підемо таким шляхом, замість того, щоб нав'язувати рішення.

Це культурницька зміна. Це хочеться цього очікувати. Ми дуже сподіваємося, що, власне, ми таким чином можемо дослужитися вашим майбутнім обговоренням.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Шановні учасники, якщо є питання до наших британських експертів, прошу долучатися до обговорення.

Євген Кирилович перший.

МАРЧУК Є.К. Дякую.

Я хотів таке питання риторичне задати для всіх і почути, можливо, трактовку. Дивіться, звучить "грузинсько-абхазький конфлікт", "молдовсько-придністровський", "конфлікт на Донбасі". Да, було заявлено про патрона. Якщо ми глянемо на карті, якщо подивитися на Євразію – уявімо собі – Південний Карабах, ну, Росія там не так нібито, хоча вона там присутня ізначально. Південний Карабах, Південна Осетія, Абхазія, Крим, (ну, Крим і Донбас), Придністров'я – бачимо, що це своєрідний пояс, який Росія створила із стратегічною метою, не буду пояснювати якою, бо час хочу зекономити.

Друге. Скажіть, будь ласка, а у грузинсько-абхазькому чи придністровському будь-які позитивні акції, Росія бере у цьому участь з точки зору своїх стратегічних інтересів? Безумовно, бере. Я не кажу вже про Донбас.

Давайте тепер згадаємо недавні, буквально менше місяця назад, заяви Путіна дві. В інтерв'ю одному, ви пам'ятаєте, що він сказав: "Для Заходу – альо! Червона лінія. Якщо ви думаєте, щоб Україна приєдналася в майбутньому до НАТО, для всіх це – червона лінія". Це говорить лідер ядерної держави.

Хіба не зрозуміло, що які б не були хороші і правильні, і їх треба робити, компоненти по врегулюванню конфлікту, це – досвідчений гравець: у них за спиною дві чеченські війни. А хіба абхазський конфлікт, там хіба не було вторгнення Росії, російських Збройних сил? І він виник якось так, там, дискусії, непорозуміння і так далі. Ще б трошки і був би зайнятий Тбілісі.

Я цим що хочу підкреслити? Що, напрацьовуючи, і їх треба напрацьовувати, безумовно, різні технології, і тут правильно – ми ще, я маю на увазі українська сторона, в цьому ділі трохи відстаємо – я вам скажу один тільки феномен. Я знаю майже всі наші пропозиції в різних галузях, не тільки в безпековій сфері. Переважна більшість із них – це композиції, пропозиції, позиції з позиції переможця, а ми ж не переможці поки що. Ми не можемо стати на позицію переможеного і ніколи не станемо, але всі наші пропозиції з позиції нібито переможця. А реалія трохи інша. Що це означає? Значить, невідворотні якісь компроміси, є червона лінія для України, компромісу де не може бути. Але на перехідних технологіях десятки різного роду компромісів: і тимчасовий, там, режим лінії зіткнення, навіть тимчасовий режим державного кордону, який сьогодні не контролюється, для переселенців, вимушених переселенців для їх повернення і так далі. І може бути ще багато різного роду компромісів, я ще раз кажу, не тих, які за червоною лінією: держава, кордон, державний устрій і так далі. Але скажіть мені, хто із наших політиків діючих заїкнеться і скаже публічно слово, що якісь можливі компроміси у вирішенні проблеми на Донбас. Майже ніхто. Тому що вони розуміють: суспільство не готово взагалі до цього сприйняття. І тут нам, дійсно, є в чому, багато в чому, і досвід наших колег, партнерів, є поле для нашої роботи в цьому сенсі.

Тепер дивіться, Путін недавно, пам'ятаєте, йому задає вопрос...питання, його був там, здається, брифінг чи відповіді на... по телебаченню, це днів 5 назад. Прилепін, здається, задає питання. Як відповідає Путін на те питання? Я розумію, що це було скомпоновано. Що він каже? Запитувач каже, що от нібито Збройні Сили України у зв'язку з

тим, що Чемпіонат світу по футболу в Росії і, мовляв, вона буде зайнята цим міжнародним... Збройні Сили готуються до наступу в цей час. Ахінея повна, військові підтверджують – повна ахінея, але це задається публічно на весь світ. І що ж відповідає Путін? Пам'ятаємо, що він відповідає: "Если это произойдет, то это будет угрожать украинской государственности". Ніхто не забув це? Це – слова Путіна. Я цитую один до одного. То єсть він що говорить, що значить "украинской государственности" – це крупна воєнна наступальна операція проти України, якщо перевести з такої мови політичного камуфляжу. Що це говорить, коли говорить лідер Росії, ядерної держави, что "это будет угрожать украинской государственности", розуміючи добре, що ні кого в Україні немає близько, хто раптом задумає піти війною, там, авіацією і так далі, знаючи, чим це закінчиться.

Я до чого це веду, шановні колеги? Щоб ми всі розуміли, що, безумовно, напрацьовуючи різні складні технології для того, щоби бути готовими до якоїсь нормалізації, хай вона навіть поетапна, ми не забували, що доти, поки весь світ, ми, не вгамуємо хоча б – я не кажу, натиснемо і заставимо його, там дуже важко, – але не вгамуємо його, то всі наші зусилля будуть ілюзорними проектами. Я можу вам сказати, тому що трошки знаю інформацію в тій мірі, що мене стосується, переговорів по лінії спецслужб, та ніхто нічого не проводить безконтрольно. Навіть були намагання знайти переговорний процес не на офіційному рівні. Тільки найменша була спроба, моментально переговорник з того боку зник з поля зору.

ГОЛОС ІЗ ЗАЛУ. З "ДНР", "ЛНР".

МАРЧУК Є.К. Так-так, з "ДНР", "ЛНР".

Тепер дивіться, ми всі добре розуміємо, що без миротворчого контингенту нам буде дуже важко вийти з цієї ситуації. Так, всі розуміють, що якщо не буде перемир'я, ніякого миротворчого контингенту сюди не прийде, поки не буде хоча б якоїсь зони тиші і так далі.

Я знову цитую вчорашню заяву російського МЗС з цього приводу. "Вместо этого наши европейские, американские партнеры продвигают идею силовой операции по принуждению к миру, установлению в регионе до проведения там местных выборов международной военно-гражданской администрации", – заява офіційна російської країни.

Я думаю, що всім це все відомо тут, інформація публічна. Але я хотів би, щоб ми, безумно, переймаючи досвід, який є в багатьох міжнародних структурах, все-таки знаходили хоч якісь можливі технології блокування російських планів, я маю на увазі, нашу ситуацію: Крим і Донбас. За чотири роки на окупованих... тимчасово окупованих територіях, там що встановився демократичний режим? Там демократичні всі інститути? Та ОБСЄ туди не пускають на всю територію... не тільки на всю, а взагалі нікуди. Тобто ми повинні враховувати, так, на жаль, на превеликий, там люди є і з симпатіями і готові вернуться, і бізнесмени, які би підключилися, до речі, так, як у Придністров'ї. Я думаю, тут спеціалісти знають, що в значній мірі цьому сприяли два крупних бізнесмена Молдавії і Придністров'я: Бахматюк і... коротше кажучи, вони сприяли оцим останнім переговорам.

Тому я думаю, що нам, українцям, потрібно подумати, а як – я маю на увазі, нашій стороні грамотно, дійсно, акуратно – як нам виходити на всі механізми наших пропозицій врегулювання не з позиції переможеного, але й не з позиції переможця поки що. Це перше.

А друге і головне – це вже те, що я сказав. Тому у всіх наших пропозиціях треба враховувати, я маю на увазі не тільки якісь блокуючі акції, а навіть, включаючи російських представників тієї ж Росії, ну, які... які, як ми вважаємо, хай вони там не відкриті проукраїнські прихильники, але, які мають, по-перше, там не зовсім урядові структури, але, які можуть мати вплив там на громадську думку в Російській Федерації і з якими, якщо можна так відверто сказати, з якими можна вести розмову на тих не на урядових рівнях для того, щоб якось рухатися до нормалізації.

Дякую.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Дуже дякую, Євген Кирилович.

Можливо, хтось з британських експертів має репліку. Ні.

Будь ласка, колеги, я пропоную все ж таки обговорення зробити загальне після ще однієї сесії, яка безпосередньо стосується також конфлікту на сході. Але я все-таки дозволю собі надати репліку, тому що оскільки просять. Будь ласка.

ЛЕВЧЕНКО О.М. Дякую.

Євген Кирилович, підняв питання. Левченко Олександр, радник міністра з питань тимчасово окупованих територій, посол. Власне кажучи, питань багато, Євген Кирилович згадав вже 87 засідання групи, мабуть, може ще бути 20, 30, а прогресу не видно. І можна говорити про затоплені шахти, про пенсії, про те, що немає режиму, не дотримуються тиші. Але, мабуть, якісь питання є більш загальні, які Євген Кирилович всіх підштовхує до думки: а як в цій ситуації взагалі вийти з цієї ситуації, в якій вона є, а в якій ми ситуації?

Ну, нагадаю, що крім питання Донбасу у нас ще питання Криму. А питання Криму – це ще важливіше питання чим питання Донбасу. Тому що Крим, це як класична фактична анексія, це є злом системи міжнародних сучасних міжнародно-правових відносин. Але до питання Криму ми не можемо перейти, тому що порада наших союзників – за дві такі великі речі ми не можемо взятися, давайте закриємо Донбас, а потім підемо до Криму. За Донбас ми взяли, а ніяк не можемо дотиснути, а про Крим взагалі навіть у нашому інформаційному просторі немає жодної інформації: наче – раз: було і немає. А Крим – це вам Чорногорія плюс Македонія, дві країни – це Крим європейський, член ОБСЄ, Ради Європи, Організації Об'єднаних Націй: раз – і забрали, і нема.

І я хочу нагадати, чому питання Криму важливіше. Тому що якщо ми якимось чином зараз з Путіним домовляємося про реінтеграцію Криму, питання Донбасу вирішиться автоматично. Автоматично! Не треба думати: військова, мирна. Якщо ми зараз вирішуємо питання, Сімферополь вертається, в Донецьку, Луганську – ух ти, ніхто не пікне, все зразу вирішується. Тому до питання Криму ми і не можемо перейти, тому й Донбас і був задуманий для того, щоб про Крим ми взагалі не говорили.

МАРЧУК Є.К. Як у мінських переговорах, немає.

ЛЕВЧЕНКО О.М. Так, немає ніде. Немає ні міжнародної площадки по Криму.

Я хочу нагадати, якби у березні 14-го року, наприклад, як по Скрипалю зреагувала міжнародна спільнота – 150 дипломатів російських вислали. От уявіть собі: березень 14-го року, заходять вони в Крим, і висилають 150 російських дипломатів. Да я вам гарантую, що не було б цієї анексії.

Так я знову питаю: так що, Крим менш важливе питання чим Скрипаль? Да в сто раз важливіше!

МАРЧУК Є.К. Ні, важливе і те, і те.

ЛЕВЧЕНКО О.М. Да. Питання – вчасне реагування на таку проблему світового масштабу. Після 45-го року жодної анексії ще не було в світовій історії, це перша анексія фактично.

І тепер по Донбасу. Євген Кирилович, проблем маса. От я, скажімо, 26 років, Балкани, да, це чотири війни. Але одна війна там все-таки закінчилася з таким positive story, війна, яка... змогла Хорватія повернути окуповані території, тимчасово окуповані території. Для нас зараз у ситуації особливо важливий момент мирної реінтеграції частини хорватських територій, тому що вона стосувалася території, схожої з Донбасом: вона була на межі з

Республікою Сербією, вона більш-менш була заселена інтенсивно. І тому політичне керівництво абсолютно прийняло правильне рішення у Загребі: там військова операція була гірська, лісиста місцевість, малозаселена, тим паче лідери їхні Республіки Сербської Країни і Республіки Сербської посварилися зі Слободаном Мілошевичем, це значить, що...

МАРЧУК Є.К. В цей час Мілошевича НАТО бомбардувало.

ЛЕВЧЕНКО О.М. Да. Що начебто Захарченко посварився з Путіним. Ну, звісно, якби він був посварений, нам би зараз з ним можна було б розібратися набагато швидше і ефективніше. Плюс та територія знаходилася, як у нас Вінницька і, умовно, Хмельницька області. Звісно, як немає доступу до кордону, можна щось планувати у військовому сенсі.

От ви згадали натяк Путіна, а натяк Путіна дуже простий, що хтось у вас там мріє про військову реінтеграцію, так ви забудьте, тому що буде певна реакція. Тому певний хорватський досвід говорить, що якраз реінтеграція у мирний спосіб дуже важлива і цікава.

Що таке мирна реінтеграція? Перше – це мир. Друге – це повернення території. А що нам потрібно? А інше нам і не потрібно, нам потрібно повернення території і у мирний спосіб.

Яким же чином цього досягти?

МАРЧУК Є.К. ... і людей.

ЛЕВЧЕНКО О.М. У Хорватії була Ердутська угода, яка передувала цьому процесу, яка виписала дуже багато моментів. От ми зараз з хорватами сіли, ще раз подивились цю Ердутську угоду і порівняли з мінським документом. Так як вам доповідаю, що Ердутська угода була складена після двох величезних перемог хорватського війська: знищили всіх, змели. А потім йдуть на компроміс, бо мирна реінтеграція, дорогі колеги, це

компроміс. А що таке компроміс? А там закладаються такі умови прощення, там закладаються угоди такі, як проведення на тимчасово окупованій території виборів, а там закладається таке як особливий статус. Вам нічого це не нагадує? Вам нічого це не нагадує? І пішли, і вирішили, і повернули ці території в мирний спосіб.

Так ви скажете, а що ж у нас, яким чином нам це можна реалізувати? Підписали ще в 2015 році. Так ось, якщо хорвати подивились нашу Мінську угоду і сказали, дивіться, у нас після двох перемог оцей Ердутський документ, а у вас після двох не дуже перемог Мінський документ. У вас кажуть, що це такий документ дуже сумнівний і чи він потрібний національним інтересам України. Так ми вам доповідаємо, що вони ідентичні. Вони ідентичні, тому що вони закладають певний компроміс в тому, якщо ви хочете досягти миру або ще краще – повернути територію в мирний спосіб. Наше завдання – не просто мир, а повернути територію у мирний спосіб, що і називається мирна реінтеграція. Вони кажуть, оце у вас мирний план – Мінський договір, про це говорить "нормандська четвірка". Зараз було засідання Ради безпеки, там всі сказали, чекайте, всі по Мінських угодах йдемо, всі по Мінських угодах йдемо. А крім Мінської угоди іншого документу у нас немає. А чи може бути новий? Та щось його не видно, навряд чи. Я вам доповідаю, якщо і буде, він буде гірший. Тобто це документ, який дозволяє у мирний спосіб повернути нашу тимчасово окуповану територію. Але чого ж не повернули до сих пір? А не хватає механізму, який би реалізував мінський документ. Тому цей механізм, який зараз і обговорюється, – це направлення миротворчої місії. Але увага! Миротворча місія сама по собі не вирішує питання. Питання головне, як в резолюції Ради безпеки...

МАРЧУК Є.К. Мандат.

ЛЕВЧЕНКО О.М. ... мандат виписати. Тому що у хорватському випадку, головне не самі миротворці, які прийдуть, а перехідна адміністрація з мандатом; вона має цивільний компонент, вона військовий компонент, вона має поліцейський компонент, вона відповідає за проведення виборів, це точно. Але найголовніше, на лінії розмежування тут, щоб не було ніяких військових зіткнень, вона стає на кордоні, щоб кордон контролювався і вона стає всередині цієї цієї момент підмандатної території і те, що росіяни бояться і кажуть, вона ж буде керувати. Вона буде керувати Донбасом у перехідний період. Керувати Донбасом у перехідний період, спочатку вона контролює питання виведення незаконних збройних формувань і роззброєння цього першого й другого корпусу, а також всі найманці. Це пункт 10 Мінських угод. Пункт 10 Мінських угод. Це має бути в цій резолюції.

Звичайно, можна сказати так, росіянам навіщо їм потрібно це? Вони заблокують та і все. Начебто проста річ, але ні, тому що ми виходимо і говоримо: Україну весь час Москва звинувачує, що ми не виконуємо Мінські угоди. Окей. Ось Мінські угоди, ми даємо мандат міжнародній місії, перехідній адміністрації на те, щоб реалізувати головні його пункти, плюс, звісно, певні моменти за нами, наприклад, як прощення.

Я вам доповідаю, по Хорватії – три амністії загальні. Вони вважали, взагалі, це інструмент деморалізації ворога.

Перше. Амністію дає сторона, яка виграла.

Друге. Під амністію ніколи не підпадають особи, які вчинили міжнародні злочини: злочини про людяність і людяності, тому що це є міжнародне зобов'язання Хорватії, читай, України. Якби ми й хотіли, по міжнародних зобов'язаннях ми все рівно маємо притягати до відповідальності.

І третій момент. А як ви розраховує повернути території, а там стоїть з того боку человек с автоматом в окопі, він же думає про своє майбутнє, про свою сім'ю, як він буде жити через рік, через два, через п'ять. А ви говорите, всеобщая загальна амністія тим, хто не вчинив злочин. Значить, він

уже міркує, о, а куди ж мені, а якщо вже вчинив? Так йому байдуже, буду битися до останнього, потім втечу. Але більше частина не вчинила таких великих злочинів, вона починає вагатися, думати, а як? А що? А де моє майбутнє? Розумієте, і ось це майбутнє в тому, щоб посіяти в їх голови цю смуту. Три загальні амністії в Хорватії.

Далі. Складніше питання, звичайно спеціального статусу. Тут точки, аякже ж, що нам хочуть конфедерацію чи федерацію втють через мінський документ. Читаємо ще раз уважно цей документ, я його уже зараз разів 10 ще раз по кожній букві. Ну, то ж маленький – 2 сторінки. Що там, що там його читати?

ГОЛОС ІЗ ЗАЛУ. Да.

ЛЕВЧЕНКО О.М. Так от, подивіться уважно, там про якусь політичну федерацію нема ні слова. Там говориться... Мороз казав: "Я ж казав, що давайте зробимо спеціальний статус для всієї України, бо там говориться треба ввести що – децентралізацію". Так, ми з 15-го року вже цю децентралізацію ого як просунули по всій країні. Децентралізація – це головна структурна реформа нашої держави. У нас до цього не треба принуждять, ми самі...

ВАРЧЕНКО І.Г. Я перепрошую, можливо, це буде не зовсім культурне питання, але в нас регламент якийсь є? Це не до вас, це в принципі.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Дякую.

Будь ласка, ваша репліка. Я прошу вибачення, ви хотіли щось зазначити, мабуть, в контексті цього обговорення.

ВАРЧЕНКО І.Г. Можливо маєте дати на завершення 30 секунд, а тоді вже репліка буде.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Ну, можливо, ми можемо обговорювати це якраз.

ВАРЧЕНКО І.Г. Я задав питання: чи є регламент, чи можна розраховувати на те, що матимемо 2 хвилини чи 3 хвилини?

ГОЛОВУЮЧИЙ. Будь ласка. Будь ласка, Звичайно, звичайно, в нас же сесія ціла, ми домовилися. Але дозволили вже декілька реплік.

ВАРЧЕНКО І.Г. Так, тоді, тоді з перепрошенням, що так, панові колезі, розуміючи, що наступна сесія ми не зможемо взяти участь від Міністерства внутрішніх справ. Іван Варченко, радник міністра внутрішніх справ. Хотів би теж взяти своїх дві з половиною хвилини і дещо по цій першій частині.

Отже, без сумніву, скорочуючи до максимуму, ми готуємося і, напевно, що всі шановні учасники цього круглого столу бачили до того, що Міністерство внутрішніх справ активно напрацьовує те, що називається в наших колег наративами, а точніше, змістами. І ці змісти і в форматі, власне, процедури деокупації і по підготовці нашої системи до деокупації.

І от в цьому процесі напрацювання змістів ми розуміємо, що у нас є три середовища, з якими ми працюємо. Перше середовище – власне, наше Міністерство внутрішніх справ – близько 300 тисяч громадян України, які мають бути соціально активними, принаймні ті з них, які досі не соціально активні, це друзі наші, до яких ми відносимо громадян України і громадян наших закордонних партнерів і це наші вороги, власне, на ці три середовища спрямовуються ті дії, які ми здійснюємо в межах Міністерства внутрішніх справ, сподіваючись і співпрацюючи з іншими нашими колегами з інших державних інституцій і недержавних інституцій.

Що стосується самого формату звільнення територій, ми розуміємо, що це можуть бути різні плани, і те, про що колега говорить, план зорієнтований на продовження мінських переговорів, можливо якось вона вийде. Звичайно,

ми маємо всі наші плани будувати з врахуванням світового досвіду. І це можуть бути і Ердутські угоди 12 листопада 1995 року, там всього 14 пунктів, які треба врахувати. Але треба зрозуміти, що, знов же підкреслюю, Ердутські угоди були укладені після того, як хорвати виграли, але вони виграли трошки не до кінця і дозволили погратися в демократією з тією територією, про яку говорилося, Східною Славонією. Ми маємо враховувати і досвід реінтеграції, яку свого часу запропонувала неназвана сьогодні тут Західна Німеччина для Східної Німеччини з тим, щоб позбавити конфліктів, і там достатньо багато економічних речей. Це і досвід Північної Ірландії – це досвід, який зараз стає актуальним, але те, що відпрацьовувалось 53-го року, після закінчення корейської війни Південна Корея по сигналам, які вона давала Північній Кореї, і, звичайно, це хорватський досвід.

Але разом з тим ми маємо вже достатньо українського досвіду для того, щоб можна було оперувати цими речами, і ми розуміємо в чому відрізняється. Через те до тих речей, які були запропоновані. Знаємо, що зараз обговорюється в експертному середовищі так званий "план Гоуена", який був представлений в Інституції Хадсона, і він зараз переговорюється на рівні там Волкера-Суркова і, в принципі, певною мірою переговорюється на рівні дипломатичних зусиль наших міжнародних.

Інший план той, який був запропонований (на жаль, не бачили, важко говорити про системні інші плани), це так званий план малих кроків, які задовольняють всіх, це той план, який був представлений міністром внутрішніх справ Арсеном Аваковим, і про нього теж може говорити все суспільство. Зрозуміло, що можемо бачити плюси-мінуси цих планів, але для того і є ідея для того, щоб її обговорювати, принаймні в цю ідею закладена низка сенсів.

І в межах цих сенсів я хотів би звернути увагу лише на один момент – це законодавче забезпечення процесу амністії і робота з колаборантами. Він може бути зведений до єдиного документу, як це зроблено в цьому проекті, який нам поданий, і він може розглядатися в межах різних документів, як це

зроблено зараз на рівні законопроектів, які розглядаються у Верховній Раді, різних. Але важливо бачити зміст. І ми розуміємо, що це сигнали на те, на те середовище, перш за все, ті сигнали, які дозволяють їм, як мінімум, сісти на шпагат, які виходять з принципу "розділяй і владарюй", які виходять з принципу того, що не всі ви однакові, якби не хотілося в суспільному дискурсі запропонувати саме такий... саме таке просте рішення. Але оце і є ті компроміси, про які ми зараз говоримо. Ви не всі однакові, у вас є ті, серед вас є ті, у кого руки по коліна в крові. Відповідно вони будуть відповідати і не тільки тому, що ми кровожерливі, а тому, що світ виробив правила, і ви потрапляєте під гаазькі конвенції і гаазьке законодавство. Є люди, які не співпрацювали ніяким чином, є зрештою патріоти України, які не знають, а як повернеться дишло. І як до них будуть ставитися. І зрештою ми повинні враховувати, і ми враховуємо, намагаємося врахувати, намагаємося врахувати в тих змістах, які пропонуємо, ці речі.

Ті моменти до цього законопроекту, до цих законопроектів про амністію і про колаборантів, на жаль, в багатьох законопроектах не використано пом'якшуючу обставину, пом'якшуючу обставину, яка полягає в тому, що громадяни, які живуть на тих окупованих територіях сприяють українській правоохоронній системі чи українській державній системі зараз до деокупації, хоча ці громадяни наперед, можливо, на тому етапі в 14-му році і підтримали. Але після того відбулася еволюція поглядів і ми розуміємо, що соціологічно принаймні в межах тієї соціології, яка стає зараз доступна, ми бачимо, що це доволі великий відсоток громадян, який може складати від 10 до 15.

Звичайно, в законопроектах треба давати, отут в цьому законопроекті і в інших законопроектах, там пряма шкода, непряма шкода, пояснювати.

І, звичайно, головне – це ми повинні вичерпний перелік злочинів, за який людина повинна нести відповідальність, щоб кожен бачив, як у дзеркалі, себе. І таким чином можна буде говорити, що ми таким чином сепаруємо цих людей на тих, які готові будуть допомагати Україні, на тих,

які готові будуть сісти на широкий шпагат і відповідно не заважати в процесах деокупації в будь-яких і на тих людей, які, розуміємо, що їм не залишиться нічого, але, разом з тим, ми теж їм запропонуємо при тому, що не залишиться нічого, пом'якшення їхнього покарання, розуміючи, що щур, загнаний до нори, він буде стрибати на великого ведмедя і захищатися до останньої краплини крові. А те, наскільки ми будемо готові вибачати, те, наскільки ми готові будемо йти назустріч і пропонувати їм альтернативу смерті, від цього залежатиме життя і здоров'я, в тому числі багатьох наших кращих синів і дочок.

І зрештою, звернувся б до наших панів іноземних експертів. Тут не одноразово говорилося про сигнали, які ми маємо давати на ту територію. На жаль, на сьогоднішній день всі можливості, я не знаю, чи є тут представники Міністерства інформації, так. Але у нас можливості по передачі на тій території позавчорашнього дня, в Росії – вчорашнього дня. У наших американських партнерів, а саме вони з Росією під час "холодної війни" випробовували і вдосконалювали ці можливості інформаційного впливу, а це стосується і ретрансляції і нашого сигналу, і глушіння чужого, ворожого сигналу, у вас є можливості завтрашнього дня.

Я просив би використовувати всі ваші можливості донесення до своїх урядів – Сполучених Штатів Америки, Німеччини – щоб ми мали можливість користуватися цими технологіями завтрашнього дня, а не позавчорашнього.

Дякую.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Дуже дякую.

Шановні учасники! Враховуючи те, що ми вже досить довго працюємо, 3 години, я переходжу до другого. Переносимо це обговорення, якщо ще буде необхідність, по закінченні другої сесії.

І ми переходимо до другої сесії, яка стосується спроможності судової системи забезпечувати правосуддя в умовах збройної агресії Російської

Федерації. І я передаю слово моєму колезі Антону Кориневичу, який буде модерувати цю сесію.

Дякую.

Веде засідання КОРИНЕВИЧ А.О.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Дуже дякую, шановна пані Тетяно!

Шановні колеги, мене звати Антон Кориневич. Я – юрист-міжнародник, якраз займаюсь тими питаннями, які дотично шановні колеги нещодавно озвучували саме міжнародним гуманітарним правом, правом збройних конфліктів, міжнародним кримінальним правом.

І маю честь сьогодні модерувати для вас цю заключну нашу сесію, яка називається "Спроможність судової системи забезпечувати правосуддя в умовах збройної агресії". Ця сесія будується, власне, на дослідженні, яке ми так роздали всім шановним учасникам круглого столу, "Правосуддя на сході України в умовах збройної агресії Російської Федерації", яке було нещодавно офіційно презентовано, яке було проведено командою українських експертів і ініційоване та організоване міжнародним фондом "Відродження". І, власне кажучи, ми сподіваємося, що це дослідження стане корисним і цікавим шановним колегам у пошуках відповідей чи принаймні в аналізі тієї ситуації, що складається із правосуддям саме в окремих районах Донецької та Луганської областей, і, власне кажучи, на тих територіях, які контролює Україна.

У нас сьогодні наша сесія буде розподілена на три невеличкі презентації. Власне, у нас є три спікери, кожен (щодо регламенту) кожен буде мати до 10 хвилин на доповідь, і відповідно потім звичайно, що питання-відповіді, дискусія, коментарі після цього.

Маємо три шановних доповідачі. Перший – це Роман Куйбіда кандидат юридичних наук, заступник голови правління Центру політико-правових реформ, доцент кафедри адміністративно права Київського національного

університету імені Тараса Шевченка, співавтор дослідження, буде говорити про основні виявлення під час дослідження проблеми.

Другий доповідач – Маркіян Галабала, кандидат юридичних наук, адвокат теж співавтор дослідження буде говорити про рекомендації, відповідно до озвучених Романом проблем.

І третій шановний доповідач – Роман Мартиновський, адвокат-експерт регіонального Центру прав людини. Буде говорити про концепцію так званого змішаного правосуддя або ж гібридного інтернаціоналізованого правосуддя із допомогою залучення іноземців як елементу моделі перехідного правосуддя в якості деталізації однієї з рекомендацій.

І перед тим як надати слово, шановному пану Роману Куйбіді зазначу, що тут були в шановних колег застереження називати речі своїми іменами. Ми називаємо досліджені речі своїми іменами, ми називаємо ситуацію на Донбасі збройним конфліктом, який спричинений агресією Російською Федерацією. Тобто міжнародним збройним конфліктом, який Російська Федерація розпочала проти України в 2014 році. І станом на сьогодні далі його веде. Тобто, по суті, війною просто застосовано більш юридично прийнятний термін.

Отже, маю честь надати слово пану Роману Куйбіді з доповіддю про основні виявлені під час дослідження проблеми.

КУЙБИДА Р.О. Дякую, Антоне.

Та це не буде доповідь буквально декілька тез. По-перше, запізнілі рішення, зокрема, запізнілі рішення парламенту призвели до появи серйозних проблем, йдеться про те, що тільки через чотири-п'ять місяців після початку окупації Донбасу було прийнято рішення про зміну підсудності справ і про евакуацію деяких судів. В результаті це призвело до втрати величезної кількості матеріалів справ і, власне, до відсутності доступу до правосуддя для людей, які були задіяні в тих справах.

Друга проблема. Під час опитувань, які ми проводили, виявлено, що судді Донбасу найбільшим фактором впливу на них називають наявність родичів і майна на окупованій території. Власне, залежність суддів від того, що на тій окупованій території проживають їхні родичі чи знаходиться майно, чи вони навіть дуже часто туди їздять, а дехто з них навіть і проживає постійно призвела до, власне, відчуття дивної ситуації, коли такі судді використовують, наприклад, виправдувальні вироки як щодо сепаратистів чи щодо осіб, які звинувачуються в тероризмі, для... як перепустка для того, щоб відвідувати ось ту територію. Якщо слідчих поліції... слідчим прокурорам, власне, заборонили відвідувати ці території, то судді, на жаль, і далі перебувають у стані залежності. І найбільш показовим прикладом можна назвати – це справа проти так званого голови так званого Верховного Суду "ДНР" Якубовського, громадянина Російської Федерації, коли розглядалася справа стосовно нього, то вже в апеляційній інстанції, то більшість суддів заявили... апеляційного суду Донецького області заявили собі самовідвід у зв'язку з тим, що вони відчують загрозу в зв'язку з тим, що ця особа є дуже впливовою.

Наступне. Розслідування багатьох кримінальних справ фактично паралізовано, особливо, коли йдеться про ті кримінальні справи, які знаходяться... про ті злочини, які вчиняються поближче до лінії розмежування. От скажіть, будь ласка, я тут наведу декілька цитат, які лунали під час фокус-груп. От слідчій поліції: "Это кадровый голод, отсюда не отпускают никого, либо увольнение, либо работой дальше. Это называется, не ценят нас, просто заставляют работать там, где ты не хочешь работать". От як з такою мотивацією можна говорити про ефективне розслідування кримінальних справ? Мало того, що там не вистачає слідчих, дуже часто туди відправляють там на 2 місяці слідчих з інших регіонів, але і ті слідчі зовсім не мотивовані, зазвичай, вони не роблять достатній вклад у розслідування справ. Це, власне, призводить до того, що в справі кримінальній крім заяви або опису приводу, що стало для... приводу

відкриття кримінального провадження практично нічого немає, крім документів про зміну слідчих.

Наступне. За цей час фактично не вдалося налагодити спеціальну підготовку для слідчих, прокурорів і суддів, яка б стосувалася і права збройних конфліктів, і міжнародного гуманітарного права, і, власне, яка б стосувалася проблем, які пов'язані зі здійсненням правосуддя в умовах конфлікту. Є щодо суддів, наприклад, лише невеличкі лекції в рамках загальних курсів, які тривалістю там в дві академічні години, тобто півтори години, це все, що, власне, стосується спеціальної підготовки, які дійсно є необхідна, а запит на цю підготовку, як свідчать результати анкетування, є дуже великий.

Наступне питання – це стан юридичної невизначеності, з яким вже зіштовхуються на практиці і ще будуть зіштовхуватися на практиці у зв'язку з відсутністю ясної відповіді на питання: а чи є в нас АТО? Так, Президент сказав, що немає, однак жодного юридичного документу, який би це підтверджував наразі не опубліковано і не оприлюднено. А якщо подивитися на законодавство, то багато речей прив'язані саме до стану АТО, в тому числі і в здійсненні правосуддя, наприклад, ті ж самі виклики і повідомлення через сайт суду щодо осіб, які проживають на окупованій території, прив'язані саме до умов АТО. І тут виникає питання, чи припинено АТО, чи діють ці норми чи вони вже втратили чинність? Ну, мої спроби з'ясувати через запити на доступ до публічної інформації особливо не увінчалися успіхом. Єдине, що Служба безпеки України відповіла, що на підставі ось Указу Президента він, до речі, оприлюднений Указ називається "Про широкомасштабну антитерористичну операцію..." про введення в дію відповідного рішення Ради РНБО. Але рішення Ради РНБО не оприлюднило, що начебто на підставі цього указу було припинено антитерористичну операцію і надали реквізити рішення, але самого рішення не надали.

Тому тут, очевидно, що стосовно дії цих законів на сайті Верховної Ради, до речі, жодної помітки вони виглядають як чинні. Можуть виникати

проблеми в майбутньому, особливо тоді, коли люди будуть оспорювати рішення судів на тій підставі, що їх там, наприклад, не належним чином повідомили чи ще щось.

Наступне. Проблеми – це проблеми, які пов'язані з кримінальною відповідальністю, власне, і з безкарністю, і з притягненням до відповідальності. Зокрема, щодо належності норм чи відповідності норм кримінального права, Кримінального кодексу українського, точніше, нормам міжнародного кримінального права. В умовах конфлікту одні й ті ж самі дії дуже часто кваліфікуються за абсолютно різними статтями, в одному випадку – це тероризм, в іншому випадку – це ведення агресивної війни або організація злочинного угруповання і тому подібне. Тобто, власне, коли однакові дії отримують різну кваліфікацію. це також на сьогоднішній день може призвести до негативних наслідків, особливо на рівні вищої інстанції. І, на жаль, поки що ще суди найвищої, особливо, інстанції не, скажімо так, не змогли вплинути на забезпечення єдності практики у цих питаннях. Ну, і крім того, я вже казав, що невідомо чи в нас АТО триває, чи ні, чи... І виникне питання, яким чином кваліфікувати чи це злочини, пов'язані з тероризмом, чи уже, у зв'язку із тим, що не проводиться антитерористична операція, це вже щось інше.

Ну, власне, напевно, я на цьому завершу.

Ще назву теж в результаті дослідження виявили досить цікаві цифри, що українських військовослужбовців притягують до кримінальної відповідальності в 20 разів частіше в порівнянні з особами, яких обвинувачують у вчиненні тероризму чи в державній зраді, чи в чомусь іншому. Я думаю, що це теж, ну, такий певний дзвіночок, на який потрібно якимось чином реагувати. Власне, під час дослідження виявлено і значну більшу кількість проблем, але я виділив тільки такі ключові чи найцікавіші, щоб, ну, побачити картину наскільки українська система правосуддя спроможна реагувати на ті виклики, з якими вона зіштовхується, реагує на ці виклики, але, звичайно, що до твердження про те, що українська судова

система спроможна відновлювати справедливість в цих питаннях, ще на жаль, далеко.

Дякую.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Дякую, Романе.

Шановні колеги, власне, всі ті елементи і висновки, про які казав Роман, ви їх можете, звичайно, знайти у дослідженні і це не лише точка зору Романа чи всієї команди експертів, які готували це дослідження. Це, власне, емпіричні дані, які побудовані на методології дослідження, яка увібрала в себе і роботу у фокус-групах, і інтерв'ю, інтерв'ювання, і проведення анкетування п'яти цільових груп: слідчі поліції, правозахисники, адвокати, прокурори, судді, і моніторинг, і відвідання більше 200 судових засідань у справах, що пов'язані зі збройним конфліктом на Донбасі. Тобто всі ці дані і всі ці проблеми чи висновки, чи всі ці позитивні речі, про які ми сьогодні говоримо, це реально емпіричні дані, які зібрала команда шляхом роботи протягом двох років над цим дослідженням, протягом постійних поїздок і власне кажучи, на ту територію для того, щоб бути в курсі всіх подій і бути належним чином проінформованими про те, що ж насправді відбувається на цих територіях. Тому просимо на це звернути також увагу.

Отже, Маркіян Галабала про рекомендації відповідно до озвучених проблем та висновків. Будь ласка.

ГАЛАБАЛА М.В. Дякую, Антоне. Власне.

Декілька слів взагалі, яким чином побудовані рекомендації, які відображені в цій товстій книжці, яка лежить перед вами. Власне, ми намагалися під час проведення дослідження, по-перше, ідентифікувати проблеми, з якими стикається українське правосуддя на підконтрольних територіях.

І друге. Намагалися принаймні знайти варіанти відповідей, які би дали можливість ці проблеми вирішити. Звичайно, що ці рекомендації, вони не

претендують на якусь досконалість. Ми сподіваємось від вас почути і критичні зауваження до них, отримати feedback для того, щоб в підсумку справді ці рекомендації не залишилися лише на папері і дай, Боже, були би втілені в реальності і принесли користь українському суспільству.

Повертаючись до проблем, які озвучив Роман, перше, це ключова проблема, з якою стикнулися правоохоронна система і судова система після збройної агресії Російської Федерації, це втрата судових матеріалів. Дуже прикра ситуація і справді вона значною мірою обумовлена запізнілою реакцією української держави. Тому що можна було дати щонайменше усні вказівки судам, правоохоронним органам вивозити ці матеріали, справи на підконтрольну територію до того, як окремі райони Луганської, Донецької областей залишилися під контролем окупантів. Але, на жаль, сталося те, що вже сталося.

І нашим завданням на найближче майбутнє є дати інструкції судам, правоохоронним органам з чіткими алгоритмами, як вони повинні поводитись, не дай, Боже, якщо знову розпочнуться широкомасштабні військові дії. Тобто вже зараз кожний суд, кожний правоохоронний орган в районі... в Донецькій, Луганській областях повинен знати, що йому робити. І, зрозуміло, це є переведення матеріалів справ у цифрову форму для того, що навіть, якщо, не дай Боже, будуть втрачені матеріали справи, які зараз знаходяться на підконтрольній території для того, щоб їх можна було максимально швидко відновити завдяки електронній формі і введення відповідної інформаційної технологічної системи, яка зараз вже починає запроваджуватися в судах.

Друге. Це прикра справді проблема, бо багато суддів, які працюють на підконтрольній території мають родичів на окупованій території і мають там майно. Відповідно виникає запитання їхньої вразливості, тому цю проблему потрібно вирішувати. На жаль, її повноцінно не вдається вирішувати через взагалі, кадровий голод серед суддів. Бо навіть, коли судді заявляють самовідвід при розгляді тих чи інших справ, в тому числі через

наявність у них майна чи родичів на підконтрольній території, то справ просто немає кому розслідувати. Тому, безумовно, потрібно посилювати кадровий потенціал судової системи, потрібно відряджати туди суддів і потрібно заповнювати вакансії.

Третє проблема, озвучена була, власне, – це кадровий голод і відсутність мотивації серед слідчих прокурорських кадрів, вибачте за тавтологію, на лінії, яка... на території, яка межує з лінією розмежування, і особливо прикра ситуація під час анкетування була виявлена в системі Міністерства внутрішніх справ. Мені прикро, що радник міністра внутрішніх справ пан Варченко нас покинув. Я думаю, що, власне, особливу увагу слід би було зробити і акцентувати на роботі Міністерства внутрішніх справ, тому що прокуратура і суди плюс-мінус їхнє матеріальне забезпечення є значно кращим, і зрозуміло, це забезпечення житлом і фінансове якесь отримання бонусів для тих, хто працює в складних умовах, в тому числі через наближеність до лінії розмежування.

Четверте. Освіта. Безумно, це дуже важливо, тому що ці проблеми, з якими стикнулася система правосуддя, слава Богу, до того ми не стикалися з тим. Але життя так повернулося, що судам довелося відкривати книжки по міжнародному гуманітарному праву, праву збройних конфліктів і застосовувати безпосередньо ці норми при вирішенні цих справ. І зрозуміло, що робота Національної школи суддів, робота освітніх різних центрів, навчальних закладів вона повинна бути спрямована на підняття рівня обізнаності, в тому числі з питаннями, пов'язаним з правовим регулюванням міжнародних збройних конфлікт. І дуже часто багато проблем ми могли б розв'язати не через реформування інституційне, а завдяки підвищення фахового рівня тих самих суддів, слідчих і прокурорів. Наприклад, ведеться дискусія про створення воєнних судів чи військовим судів. Але значною мірою ці проблеми можливо вирішувати через підвищення освітнього рівня суддів, які застосовують ті чи інші норми.

П'ята озвучена проблема стосувалася невизначеності правового статусу між АТО (антитерористичною операцією) і операцією Об'єднаних сил. Так, значною мірою ця проблема зумовлена певною політичною заангажованістю учасників, які до неї причетні, бо, справді, у політичній сфері, у сфері мас-медіа є чітка позиція про те, що антитерористична операція завершена. Разом з тим виникають певні сумніви, тому що говориться про те, що завершена насправді широкомасштабна антитерористична операція. Хоча робота Антитерористичного центру при Службі безпеки України і надалі триває, і Служба безпеки України у тому числі продовжує свою роботу в межах Закону України "Про боротьбу з тероризмом". І це, безумовно, правильно, тому що 4 роки ми створювали нормативну базу, яка, власне, підлаштована під антитерористичну операцію. І завершити в один день антитерористичну операцію, при цьому не помінявши тисячі нормативних актів – це би було нерозумно. І зрозуміло, треба дати певну ясність правоохоронній системі про те, чи триває у нас АТО. Якщо триває, то чи триває вона разом з операцією Об'єднаних сил. І дати чіткий посил правоохоронній системі для того, щоб чітко застосовувати норми.

І остання проблема – це, звичайно, яка пов'язана з раніше озвученою мною проблемою про кваліфікації цих дій, в підсумку вона впливає на кваліфікацію злочинів, які вчиняються у зв'язку зі збройною агресією. Тобто, які злочини вчиняються на окупованій території окупантами, російсько-терористичними військами. Тому що навіть після оголошення про завершення широкомасштабної антитерористичної операції, далі, наприклад, бомбардування дитячих садочків російсько-терористичними військами кваліфікується органами прокуратури України як терористичні акти. Тобто це ще є непрямим підтвердженням того, що АТО триває.

Відповідно нам потрібно дати чіткий меседж суддям, як кваліфікувати ці дії: чи участь у збройних, незаконних збройних формуваннях, чи участь в терористичних організаціях, чи це є збройна агресія як міжнародний злочин. Тобто багато питань залишається, на жаль, без відповіді.

І зрозуміло, це відповідність Кримінального кодексу, який значною мірою є застарілий, який приймався в 2001 році, міжнародному праву, в тому числі і вимозі про кваліфікацію злочинів, яка передбачена Римським статутом Міжнародного кримінального суду, який, я думаю, в 2019 році буде ратифікований українським парламентом.

Дякую.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Дякую, Маркіяне, дуже. І дякую Роману і Маркіяну за те, що дотримувалися регламенту, це завжди приємно.

Власне кажучи, до того, що сказав Маркіян, можна, напевно, з точки зору міжнародного права додати дві речі або трошки розширити. Власне кажучи, ми постійно говоримо, колеги, про те, що як би Україна у себе вдома не називала ситуацію на Донбасі – АТО, операція Об'єднаних сил – можна видумати ще декілька варіантів і застосувати їх у національному законодавстві, для міжнародного співтовариства – це збройний конфлікт. Збройний конфлікт. І очевидно, Україні повинна сьогодні відстоювати позицію, що саме міжнародний збройний конфлікт, а не внутрішній, не неміжнародний, так. І відповідно саме тому ми повинні розуміти, що коли Міжнародний кримінальний суд, скажімо, або інші міжнародні організації чи органи здійснюють кваліфікацію цієї ситуації, то вони послуговуються саме такою термінологією.

Ну, звісно, остання ремарка Маркіяна про Кримінальний кодекс України. В цьому комітеті, в Комітеті з прав людини, вже не одного разу обговорювався законопроект, розроблений під егідою "Правозахисного порядку денного" щодо внесення змін до Кримінального кодексу з метою криміналізувати належним чином міжнародні злочини, про які вже теж сьогодні говорили, наприклад, внести нарешті до Кримінального кодексу статтю про злочини проти людяності, якої у нас немає, належним чином криміналізувати воєнні злочини, замінити оцю бланкетну, дуже важку у використанні статтю 438, належним чином працювати зі злочином агресії зі

статтею 437 і її не засуджувати за неї сержантів, єфрейторів і капітанів, тому що так світ розуміє агресію як елітарний злочин. Тобто тут дійсно є певні рекомендації, яким чином ми могли би покращити наше законодавство саме в контексті відповідальності за скоєння злочинів проти міжнародного права, міжнародних злочинів.

Ну, і, шановні колеги,(виступ іноземною мовою), як кажуть, так, за протокою пан Роман Мартиновський, адвокат, експерт регіонального Центру прав людини розкаже нам про ідею змішаного правосуддя, так, правосуддя і залучення іноземних експертів. Будь ласка.

МАРТИНОВСЬКИЙ Р. Дякую, Антоне. Дякую тим, хто знайшов в собі сили і час досидіти до кінця нашого заходу.

Дійсно мені трошки простіше зараз обґрунтовувати нашу позицію стосовно того, що, мабуть, є необхідністю у застосуванні системи змішаного судочинства в Україні, оскільки є таке чудове дослідження і є результати, якими поділились мої колеги. Я хочу сказати, що, зазираючи у майбутнє і оцінюючи сьогодні, ми бачимо проблему, бачимо проблему в тому, що у справах, які стосуються особливо тяжких злочинів у сфері національної безпеки, які стосуються грубих порушень норм міжнародного гуманітарного права, існуюча система досудового розслідування і, власне, судового розгляду, судочинства, вони демонструють свою неспроможність до забезпечення і невідворотності покарання за такого роду злочини. І ми не можемо не розуміти того, що незабезпечення такої невідворотності, вона дуже погано впливає на весь, на процес досягнення мети і правосуддя перехідного періоду, тобто на встановлення миру, утвердження цінностей демократичного суспільства і верховенства права.

Особливістю ситуації України є те, що це для нас не тільки минуле, а це й сьогодні, це наше сьогодні – це триваюча окупація Кримського півострова, яка супроводжується масовими порушеннями і грубими порушеннями норм міжнародного гуманітарного права, порушенням прав

людини, це і незатихаючий збройний конфлікт на Донбасі, який щоденно забирає життя людей. І ситуація України не є класичною у порівнянні з іншими, де правосуддя перехідного періоду розглядалося швидше як подолання наслідків минулого, оскільки нам сьогодні потрібно думати про те... не тільки про те, як подолати наслідки минулого, а як і поставити це правосуддя на службу сьогодення. Тому що от конфлікт триває, конфлікт продовжується, але це не означає, що ми можемо думати про правосуддя перехідного періоду колись у майбутньому, коли цей конфлікт завершиться.

Дуже важко, звичайно, забезпечити довіру до суду з боку всіх сторін конфлікту та всіх прошарків суспільства, особливо в тій ситуації, коли конфлікт ще не завершено. Але, на мою думку, це потрібно робити вже зараз і не чекати, коли завершиться конфлікт.

Звертаючись до досвіду інших країн, які пройшли через схожі ситуації, ми все ж таки доходимо до висновку про те, що досвід Боснії і Герцеговині у посиленні спроможності судової системи міг би бути врахований нами у, мабуть, у найбільшій мірі. Перш за все, мова йде, як говорив Антон вже, про можливість впровадження системи змішаного судочинства, яка передбачала б залучення до процесу розслідування справ та їх судового розгляду іноземних фахівців – слідчих та суддів, які мають відповідний рівень підготовки та досвіду і щонайголовніше – це вони мабуть високий рівень довіри з боку поважних міжнародних інституцій і з боку своїх власних держав.

Отже, я буду говорити лише про ту концепцію, над розробку якої ми працювали тривалий період, змішаного судочинства. І наш підхід ґрунтується на тому, що оскільки внесення будь-яких змін до Конституції України, які б відкрили шлях до участі іноземців у відправленні правосуддя в якості суддів на сьогодні є нереалістичним, отже, нам слід використовувати ті можливості, які вже сьогодні є у нашому Кримінальному процесуальному кодексі та Закону "Про судоустрій і статус суддів" і які не потребують внесення відповідних змін до Конституції України.

Ще раз підкреслюю, що для того, щоб відкрити шлях іноземним суддям до відправлення правосуддя України, було б, звичайно, найпростіше і найефективніше – це внести зміни до Конституції, але ми розуміємо, що на сьогоднішній день це нереалістичний шлях.

І наша ідея полягає у тому, що ми можемо використати можливість залучення до відправлення правосуддя іноземних фахівців у якості присяжних. Для наших іноземних колег я мушу пояснити, що таке інститут присяжних в українському Кримінальному процесуальному кодексі, тому що може виникнути певне нерозуміння ролі присяжних. Так ось у нашому Кримінальному процесуальному кодексі присяжні – це по суті ті самі судді, оскільки вони залучені повністю до процесу, до вирішення питань фактів і права. І вони також приймають участь у нараді суддів та визначення виду і розміру покарання. Тобто по суті вони користуються тими ж самими функціями і виконують ті самі функції, що і звичайні професійні судді.

Концепція, про яку я веду мову, передбачає створення окремого суду, який мав би юрисдикції щодо розгляду справ про воєнні злочини та злочини проти людяності, агресії та геноциду, про злочини тероризму, злочини, які вчиняються бандами та злочинними організаціями, а також про злочини проти основ національної безпеки. Такий вищий спеціалізований суд мав би діяти як суд першої інстанції. І пропонується, що здійснення судочинства в цьому суді мало б відбуватися колегією у складі двох національних професійних суддів та трьох присяжних, в ролі яких ми розглядаємо саме іноземних фахівців. Функції суду апеляційної інстанції можна було б покласти на апеляційну палату такого Вищого спеціалізованого суду або, як варіант, на касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду.

Ми вважаємо, що від перегляду таких справ у касаційному порядку було б доцільно відмовитись. Чому? Тому що розгляд цих справ відбувається на дуже досить високому рівні. І тому це не буде порушенням міжнародних зобов'язань України, якщо ще до розгляду таких справ Україна визначить, що

досить апеляційного перегляду і немає необхідності в касаційному перегляді цих справ.

Шляхом внесення відповідних змін до КПК України та Закону "Про судоустрій і статус суддів" необхідно передбачити запровадження особливої категорії присяжних – присяжних для відправлення правосуддя у справах особливої категорії.

Зміни до законодавства, які пропонуються, мають передбачати чітку регламентацію порядку відзначення підсудності у справах зазначеної категорії, щоб виключити будь-які можливості для маніпуляцій у цих питаннях.

Також слід визначити вимоги до українських суддів та гарантій їх діяльності, тут уже неодноразово говорилося про те, що судді, які будуть відправляти правосуддя у цих судах і судді, які зараз дотичні до цих справ, вони піддаються досить сильному ризику, тиску. І тому ми не можемо залишати це поза увагою нашого концепту. Процедура відбору має передбачати, що не менше половини складу такого суду мають бути віддані суддям, які... мають бути віддані особам, які не мали відношення до суду, вони не є діючими суддями і вони не є суддями у відставці.

Ми вважаємо, що досить високою має бути роль громадськості, звичайно, з урахуванням тих недоліків, які продемонструвала система відбору до нинішнього Верховного Суду. І, можливо, навіть, щоб ці представники громадськості мали змогу ветоувати певні рішення щодо призначення тих чи інших суддів.

Що стосується присяжних, то запрошення їх до конкурсу у роботі цього суду варто було б доручити Вищій раді правосуддя.

Зважаючи на існуючі в Законі про статус суддів та... "Про судоустрій та статус суддів" обмеження щодо громадянства, місця проживання кандидатів у присяжні необхідно також внести відповідні зміни для того, щоб розблокувати можливість призначення на ці посади осіб, які не мали

місця проживання в Україні або не мають українського громадянства... та не мають українського громадянства.

Розроблена нами концепція передбачає вирішення також низки питань, які пов'язані з порядком формування списків присяжних, які пов'язані із порядком залучення до розгляду справ присяжних із статусом міжнародних слідчих, публічних обвинувачів, а також питань, які пов'язані із винагородою за роботу цих осіб.

Я хочу підкреслити, що створення і діяльність такого суду є, звичайно і розглядається нами як тимчасовий захід, однак, наперед ми не можемо визначити скільки років нам знадобиться для того, аби відновити довіру до суду та посили її настільки, щоб ми могли відмовитися від участі іноземного елемента у процесі відправлення правосуддя.

Я хочу зазначити, що в якості ще однієї такої ідеї можна було б обговорити питання поширення на ці злочини механізму універсальної юрисдикції. Тобто можливості притягнення до кримінальної відповідальності за тяжкі злочини і злочини проти людства, злочини проти... воєнні злочини іноземних громадян і навіть в тих випадках, коли такі злочини вчиняються за межами України. Я вважаю, що участь у таких судах... в такому суді іноземних спеціалістів значною мірою підвищило б рівень довіри і, звичайно, сприяло б можливості застосування механізму універсальної юрисдикції вже на території України стосовно злочинів, які вчиняються в інших країнах на інших територіях. Шлях до суду будь-якої справи про воєнний злочин починається з розслідування такого злочину і для того, аби вся система національного судочинства працювала ефективно, етапу попереднього розслідування має приділятися особлива увага. То ж ми вважаємо, що до цього етапу так само має бути залучений іноземний елемент, мають бути залучені іноземні спеціалісти, іноземні слідчі, прокурори та експерти.

Ще одна серйозна проблема, на вирішення якої спрямована наша концепція, – це проблема захисту жертв злочинів та свідків у кримінальному судочинстві. Загалом ця проблема є актуальною на сьогоднішній день для

всього судочинства українського, для всієї системи судочинства. А що стосується справ про воєнні злочини, справ про ту категорію справ, про яку я говорив, то ця проблема, на нашу думку, є надактуальною. Ми можемо зіткнутись із тим, що відсутність такої системи захисту може унеможливити фактично не тільки процедуру розгляду справи, але навіть і проведення належним чином розслідування. То ж втілення нашої концепції – концепції змішаного судочинства в Україні – має передбачати вирішення першочергово проблеми захисту жертв злочинів і свідків у кримінальному процесі.

У дослідженні, яке вже представляли мої колеги, я знайшов для себе багато чого цікавого і хотів би з вами поділитися лише одним те, що, на мою думку, підштовхує нас до того, що система змішаного судочинства має бути застосована в Україні. Отже, я звернув увагу на те, що результат опитування, яке проводилося за участі суддів, слідчих, правозахисників, у тій частині, яка стосується наступного запитання – чи вважаєте ви доцільним створення судів, спеціальних судових палат із залученням іноземних суддів, прокурорів, слідчих та експертів з відповідним досвідом – ствердно на це запитання відповіли 61 відсоток опитуваних слідчих і 70 відсотків правозахисників. Що стосується суддів, то лише 10 відсотків опитаних підтримали цю ідею. Як на мене, це більш ніж красномовні показники, які засвідчують той факт, що на сьогоднішній день наша судова система сама не бажає змін. У той час як слідчі, які зацікавлені у тому, щоб результати їх роботи отримували логічне завершення у суді, а також правозахисники, які є представниками найбільш активної, проактивної частини українського суспільства, вони теж зацікавлені у цьому механізмі. І фактично наперед вже сьогодні вони висловлюють йому свою довіру.

Спираючись на іноземний досвід, ми маємо оцінювати можливість його застосування, звичайно, через призму особливостей нашої ситуації, української ситуації. Це, звичайно, не означає, що не потрібно шукати нові шляхи вирішення проблеми, що не потрібно шукати і розробляти нові ідеї. Звичайно, ідея, яка нами висловлюється, це не розглядається як панацея, не

розглядається як єдиний можливий шлях вирішення проблеми. Але я хочу сказати, що, коли ми проводили свою роботу, коли ми виконували, коли ми шукали шляхи вирішення проблеми підвищення спроможності української системи судочинства саме в питаннях, пов'язаних із розглядом справ особливої категорії, ми покликалися не просто бажанням знайти якусь цікаву, там, теорію чи ідею у вже існуючому досвіді і спробувати застосувати її до української ситуації, ми, справді, шукали... ми, справді вивчали іноземний досвід з однією єдиною метою – знайти власний шлях вирішення цієї проблеми. Але, якщо ми бачимо, що на цьому шляху є дійсно цікавий і корисний досвід, який може бути імплементований, ми не можемо від цього відмовлятися. Тому і ми... Тому ми і говоримо про те, що система змішаного судочинства на сьогоднішній день може розглядатись нами як шлях до вирішення загальної проблеми підвищення спроможності нашої судової системи.

В чому позитив, на мою думку. Перш за все, позитив полягає в тому, що за такої системи ми не позбавляємося того досвіду, який виникає у суддів під час розгляду справ цієї категорії. Звичайно, можна було б запросити іноземців, іноземний суд створити, прийшли, розглянули справи, а після того як закінчили розгляд цих справ повернулися і пішли. Але, уходять такі люди, уходять такі судді, уходить і досвід із ними.

В пропонованій ситуації... в ситуації, яку... в моделі, яку пропонуємо ми, в цій ситуації досвід залишається, залишаються люди, які розглядають ці справи. І з плином часу, звичайно, за кілька років можна було б зменшити оцей відсоток іноземних фахівців у системі змішаного судочинства і вийти на те, щоб в кінцевому результаті такі справи були розглянуті на завершальному етапі уже тільки нашими українськими суддями, які набудуть відповідного досвіду, які будуть перебувати у системі, яка отримує підтримку суспільства.

Дякую вам за те, що вислухали до кінця.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Дякуємо, пане Романе.

Шановні колеги, наші три такі досить короткі презентації завершені. По суті сесія номер 2 завершена.

Отже, пані Тетяно, передаємо правління вам. Ми радо відповімо на питання, якщо вони є, або на коментарі, якщо вони є.

Веде засідання Т. ПЕРЧЕНКО

ГОЛОВУЮЧИЙ. Так, звичайно, будь ласа, Євген Кирилович.

МАРЧУК Є.К. У мене і питання, і інформація. За 31 день травня (військові знають добре) було обстріляно артилерією ствольною, реактивною, мінометами 30 населених пунктів цивільних, не військових. Один із населених пунктів був обстріляний в глибині до 20 кілометрів від лінії фронту. У результаті цих обстрілів загинули цивільні громадяни, у тому числі і діти.

Як ви вважаєте, сам по собі факт, оскільки саме ескалація за один місяць вона була екстраординарною, тому що з десь кінця 15-го року такого концентрованого обстрілу важкою артилерією, у тому числі 4 рази танк брав участь в обстрілах, не було. Як ви вважаєте, чи... Я не знаю просто, як ведеться розслідування. Як ви вважаєте, чи заслуговує не просто розслідування кожного населеного пункту, жертви, розрушення і так далі, а сам факт концентрованого обстрілу невоєнних об'єктів? Це ж відноситься до військових злочинів, так я розумію? Як ви вважаєте це заслуговує розслідування такого концентрованого як факту, но ясна річ і кожного об'єкту розслідування?

_____. Дякую за питання. Насправді воно одне з ключових, дійсно, для розуміння, власне, того, що відбувається на Донбасі. Можу висловити своє особисте бачення, хоча я думаю, що колеги погодяться з ним. Так, такі факти це є свідченням скоєння воєнних злочинів або ж злочинів

проти людяності. Коли ми говоримо про скоєння міжнародних злочинів, ми говоримо про певний план, певну політику, певний план дій діяльності. І тому, коли колеги кажуть, що українське правосуддя реагує на такі злочини, відкриваючи провадження, наприклад, про створення терористичного акту, це може бути одним з варіантів відповіді. Але напевно ще одним варіантом відповіді може бути зібрати цю всю інформацію, показати чіткий намір, що це чітко атака на цивільне населення...

_____. *(Не чути)*

_____. Абсолютно, абсолютно. Що є намір, що є система управління, є той, хто планує, і є той, хто виконує, і надати цю інформацію, наприклад, у Гаагу Міжнародному кримінальному суду в рамках повідомлення. І Міжнародний кримінальний суд вже 2 роки підряд у звітах по ситуаціям з попереднього вивчення акцентує увагу на саме кількості смертей цивільного населення на Донбасі і, власне, що це є можливі воєнні злочини. Тому напевно це те, що теж варто робити. Адже, що таке Міжнародний кримінальний суд? Їх будуть цікавити ті люди, які те, що називається знаходяться on top off the , ті, які планують, а не ті, які направляють. Це, можливо, Україні було б цікаво і важливо такі речі зібрати, це, безумовно, є воєнні злочини за наявності наміру і такої політики чи плану дій.

Дякую.

_____. Можна я добавлю?

Так, я теж вважаю, що звичайно і абсолютно правильну роботу проводять і мої колеги, і, власне, ми проводимо стосовно не тільки Донбасу, але стосовно Криму, готуючи наші звернення до Міжнародного кримінального суду. Але Міжнародний кримінальний суд не вирішить тих проблем, про які ми говорили тут, про спроможність нашої національної

системи. Міжнародний кримінальний суд не підвищить довіри до нашого суду. Він не виконає ту грязну роботу, яку мають виконувати наші національні суди.

МАРЧУК Є.К. Це в ефір іде чи ні? *(Шум у залі)*

Не секретно, звичайно. Я просто знаю, що у багатьох випадках з того боку, тобто ОРДО/ОРЛО, як ми їх називаємо, росіяни навчили місцевих юристів, я не знаю всіх там технологій, але я точно знаю, що деякі обстріли наші у відповідь моментально приїжджала група: огляд місця злочину, фотографування, питання, допит свідків, експертизи і так далі. І по кожному з таких обстрілів от таких один-два томи – з того боку.

_____. Це проблема звичайно. І проблема те, що наші правозахисники теж і міжнародні організації вони в основному досліджують те, що на території, яка контролюється Україною, а туди доступу немає. І, безумовно, тут є така, тут можлива певна неспівмірність, на жаль.

_____. І я все ж таки теж ще хочу сказати, що, на мою думку, якби це можливо прикро не звучало, поважаючи ту роботу, яку роблять наші воєнні, наші військові, точніше, я все ж таки хочу сказати, що воєнні злочини вони не мають національності. Тому немає різниці, хто вчинює цей злочин. Якщо злочин вчинений, він має бути розслідуваний, і винні особи мають бути притягнуті до відповідальності.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Дуже дякую. Будь ласка, у вас запитання.

ВАСЮТИНСЬКА Р.Є. Я – Васютинська Регіна Євгенівна, представляю управління з розслідування злочинів, вчинених на тимчасово окупованих територіях. Хотіла дещо поправити своїх колег у тому плані, що у штатному розписі Генеральної прокуратури 7 квітня 2017 року створене управління з

розслідування злочинів, вчинених на тимчасово окупованих територіях. Завданням вказаного самостійного структурного підрозділу є саме здійснення досудового розслідування та процесуального керівництва у кримінальних провадженнях про кримінальні правопорушення, вчинені на тимчасово окупованих територіях України, це окремі регіони Донецької, Луганської області.

Метою здійснення розслідування є підготовка та надання доказової бази у справах України проти Російської Федерації, слухання яких проводиться у Міжнародному кримінальному суді та Міжнародному суді ООН, активне висвітлення у ЗМІ та доведення до відома населення інформації щодо протиправних дій Збройних сил Російської Федерації, а також підконтрольних їм представників терористичних організацій "ЛНР" та "ДНР".

Управлінням з розслідування злочинів, вчинених на тимчасово окупованих територіях, Генеральної прокуратури України здійснюється досудове розслідування у кримінальних провадженнях за фактами порушення Збройними силами Російської Федерації, а також підконтрольним їм представникам терористичних організацій "ДНР" та "ЛНР" законів та звичаїв війни за ознаками злочинів кримінальних правопорушень, передбачених статтями 438, 437, 147, 258 Кримінального кодексу України. І під час проведення досудового розслідування у вказаних кримінальних провадженнях задокументовані факти порушення прав людини, а саме встановлено, що 28 осіб вбито, 37 поранено, з ознак ушкоджень та руйнувань різного ступеня 225 житлових будинків та об'єкти цивільної інфраструктури та 17 транспортних засобів. У ході огляду місць події вилучались боєприпаси, у тому числі заборонених Мінськими домовленостями калібрів, їх фрагменти, ґрунт, із нашаруванням речовин вибуху, автоматична зброя тощо. Було здійснено понад 130 виїздів до населених пунктів Донецьких та Луганських областей, в ході яких там проведено огляди місця подій та процесуальним шляхом зафіксовані факти обстрілів саме цивільного

населення, населених пунктів, промислових та інших об'єктів інфраструктури. І досудовим розслідуванням встановлено причетність восьми осіб до вчинення злочинів проти цивільного населення, яким повідомлено про підозру у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених статтями 438, 437 та 258 Кримінального кодексу України. Одним із підозрюваних є громадянин Російської Федерації...

ГОЛОВУЮЧИЙ. Я прошу вибачення. Дуже вибачаюся.

Шановні колеги, з огляду на уже досить тривалий 4-годинний марафон, який ми маємо завершувати, оскільки у нас є свій регламент у Верховній Раді відповідно до роботи круглих столів. Я на правах модератора, я прошу вибачити, ваша репліка ще, будь ласка, тому я маю робити якийсь підсумок.

ВАСЮТИНСЬКА Р.Є. Можна я закінчу.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Будь ласка.

ВАСЮТИНСЬКА Р.Є. Буквально хвилинку.

ГОЛОВУЮЧИЙ. У нас дуже обмаль часу...

ВАСЮТИНСЬКА Р.Є. Просто сказали, що ніхто цим не займається. Кажу, що Генеральна прокуратура...

ГОЛОВУЮЧИЙ. В жодному випадку в цьому нема сумнівів.

ВАСЮТИНСЬКА Р.Є. Так. І питання саме в підсудності справ. Суди дійсно не можуть розслідувати злочини вказаної підсудності. І необхідно внести зміни до Кримінально-процесуального кодексу в тому плані, щоб справи такої категорії розглядалися судами, які розташовані в інших

областях чи в Центральній Україні, чи на Західній Україні, які б не боялися виносити справедливі рішення. Саме в тому і проблема.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Дуже дякую.

БОБРОВ Ю.О. Дякую за надане слово. Юрій Бобров, офіцер Управління правового забезпечення Генерального штабу Збройних Сил України. Я суддя Івано-Франківського окружного адміністративного суду, призваний за мобілізацією в 2015 році, продовжую ще поки службу.

Як варіант вирішення цієї проблеми стосовно нашого другого питання ми пропонуємо все-таки відновлення діяльності військових судів в Україні. Я досить критично ставлюся до ідеї своїх колег доповідачів з другого питання щодо необхідності у нас створення змішаної системи судочинства, оскільки судова система України досить таки прогресивно міняється і міняється в позитивному напрямку.

Повністю погоджуюся з тими проблемами щодо судочинства на сході України, оскільки ті проблеми бачив особисто під час проходження там служби, виконання обов'язків в зоні проведення антитерористичної операції, а зараз операції Об'єднаних сил.

Наші ідеї щодо відновлення діяльності військових судів в складі судової системи України знайшли своє втілення в тих законопроектах, які внесені на розгляд наразі до Верховної Ради України народними депутатами Купрієм та Вінником.

Зокрема, щоб не займати багато часу, серед іншого хотів нагадати також, що система військових судів досить ефективно існувала в Україні і працювала з 91-го року до вересня 2010 року. Що нове запропоновано? Це те, що пропонується віднести до підсудності військових судів злочини, вчинені учасниками незаконних військових формувань на території Автономної Республіки Крим та окупованих територій Донецької та Луганської областей. Також, звичайно ж, що за суб'єктом це будуть злочини проти миру, безпеки

людства та воєнні злочини, які підсудні відповідно до норм Міжнародного кримінального права трибуналу Міжнародному кримінальному суду.

Я вважаю, що реалізація ідеї і у разі прийняття Верховної Радою України законопроекту щодо відновлення діяльності військових судів, внесення змін до Закону України "Про судоустрій та статус суддів" вирішить дві проблеми. Першу проблему – це боротьба зі злочинами та кримінальними правопорушеннями, які наразі досить таки велика кількість обліковується у Збройних Силах та інших військових формуваннях, які виконуються як бойові завдання на сході України. Також ми вирішимо проблему незалежності суддів і багато тих проблем, які були озвучені в дослідженні експертів центру "Відродження" щодо боязні суддів приймати рішення тощо, вони відпадуть самі собою. Оскільки запропонована законопроектами трьохланкова судова система: гарнізонний суд, апеляційний суд в Києві та Військова палата у складі Касаційного кримінального суду Верховного Суду якраз дозволить вирішити ті проблеми і об'єктивно неупереджено розслідувати злочини, в тому числі до підсудності тих судів пропонується віднести питання щодо застосування амністії до учасників незаконних військових формувань та осіб, так званих колаборантів, які працювали на окупаційну владу.

Дякую за увагу.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Дуже дякую.

Буквально одна репліка. Я вимушена, тому що час.

_____. У нас просто буквально одна репліка щодо того, що сказала шановна пані з управління ГПУ. Ми ніяким чином не хотіли образити чи якимось чином сказати, що ніхто цим не займається. Ми знаємо це управління чудово, ми ще до того, як його переформатували, переназвали, ми знаємо ту роботу, яка ведеться з підготовки матеріалів до Міжнародного кримінального суду, і ми вважаємо, що це управління є одним із тих хороших

показників наряду з прокуратурою Автономної Республіки Крим. А от коли ці справи про воєнні злочини доходять до суду, оця бланкетність цієї норми, тому ми жодним чином не говоримо, що взагалі ніхто не розуміє, так. Тобто тренінги ведуться і ми знаємо, і це – позитивна річ.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Я прошу вибачення, ми вже припиняємо цю дискусію. Оскільки, шановні учасники, вам дуже вдячна за присутність, за участь. Ми максимально намагалися збалансувати досвід міжнародних експертів у сфері конфліктології, дослідження з реальної ситуації на Донбасі в умовах російської агресії, в якому перебуває цивільне населення на сході України. З огляду на величезний об'єм матеріалу, який ми сьогодні заслухали, величезний фаховий рівень учасників, які були присутні на цьому круглому столі, я вважаю, що кожному з нас потрібен час для аналізу цієї інформації. І наступні круглі столи будуть продовженням цього круглого столу, і ми будемо розвивати цю тематику, ми її не закриваємо, ми тільки на початковому етапі мирних процесів на сході України.

Тому ще раз: щиро вдячна за участь всім експертам, щиро вдячна за участь всім учасникам, секретаріату і чекаємо вас до нових зустрічей у нашому комітеті.

Дякую.